

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha Ayverdi

Nihad Sâmi Banarlı

Necat Birinci

M. Uğur Derman

Özcan Ergiydiren

René Guénon (Ter.: Dr. Mustafa Tahrallı)

Agâh Oktay Güner

Mehmed Kaplan

Yıl : 9

Ocak 1980

Sayı : 1

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 9

Ocak 1980

Sayı : 1

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiâtı 50.— TL., yıllık abone bedeli 200. —TL. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir : Her sayının ücreti, Avrupa için 18.— TL. Amerika için 30.— TL. dir. (Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, millî kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 3000, yarım sahife 1600 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yenigeriler Caddesi, Nu. 81 İstanbul : P.K. 107 —
Bayazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer : BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

		Sahife
Akbıyık Sultan	Sâmiha Ayverdi	5
Edebiyatta Vatancılık ve Milliyetçilik	Nihad Sâmi Banarlı	9
Yahyâ Kemâl Şiirlerini Ne Zaman ve Kaç Yılda Yazdı	Mehmed Kaplan	24
Kader mi?	Dr. Agâh Oktay Güner	27
Vefâtının Kırkıncı Yıldönümü Dolayısıyla Hattat Hulûsi Efendi	M. Uğur Derman	32
Ayasofya Şadırvanı	Özcan Ergiydiren	55
Seyfu'l-İslâm	René Guénon (Ter.: Dr. Mustafa Tahralı)	58
Ahmet Mithat Efendi'nin Önemli Bir Romanı : Müşâhedât	Necat Birinci	66

کفر و دین هر دو در رست یویان

و جن لاشریک له کو یان

۱۳۳۷

کتابخانه مشغله

Hulûsi Efendi'nin 1337 H. (1919) de Celî Ta'hyk hattıyla yazdığı
Farsça sôfiyâne bir beyit.

Meâlî : «Küfür ve îmân, her ikisi, senin yolunda : 'O tektir, şeriki
yoktur' diyerek koşmaktadırlar». (Aslının eb'âdî 21×41 cm. dir)

AKBIYIK SULTAN

Sâmiha AYVERDİ

1966 senesinde, hasta idim. Birbuçuk ay Gurebâ Hastahânesi'nde yatmış ve Prof. Kenan Tükel Bey'in titiz alâkası ve her türlü tıbbî çâre ve yolları denemesine rağmen, kat'i teşhîse varılamamıştı.

Gözlere tesir eden, aşırı bir başağrısından muztariptim. Bu yüzden, bir de yabancı tıp otoritelerinin tedkikinde fayda umularak Londra'ya gitmeğe zorlanmış ve gitmiştim.

Refâkatimde Rahmi Öz isminde bir yardımcı doktor bulunuyordu. Her gün, kaldığım otele bir boy uğruyor ve hastahâne tedkiklerinde de berâber oluyordu.

Bu seyâhate neden râzî olduğumu hâlâ tam bilemem. Her hâlde yakınlarımın endişelerini tatmin ve isim konmamış bir derde devâ aramak için yollara düşmüştüm.

Né ki, bu geldiğim yerden de bir sağlık müjdesi almadan döneceğe benziyordum. Nitekim de öyle oldu. Ama sonunda aranan şifâ, bir sene sonra gelip beni kendi memleketimde bulacaktı.

Yabancı doktorların elinde itaatli ve sâkin bir hasta idim. Mâdemki gelmişim, şu hâlde ne kadar çetin olursa olsun

tatbik edilecek her türlü müdâhaleyi kabûl etmeli idim ve ettim de. Ama şu var ki, yapılan tehlikeli tehlikesiz bütün testleri, tahlil ve araştırmaları, âdetâ bir filim seyreder gibi itirazsız olduğu kadar, kayıtsız ve heyecansız bir gözle tâkib ediyordum. Kâh bayıltilan, kâh ayıltilan ve hastahânenin ayrı ayrı kısımları arasında dolaştırılan sanki ben değildim.

Uzun süren bu çileli tedkikler sonunda, beyinde kötü bir ârıza olmadığı meydana çıkmıştı. Ama iyileşme alâmeti de yoktu. Aynı kanâat kendi memleketimin tıp otoritelerince de bu merkezde idi. Şu hâlde ne idi bu ıztırâp!

Bu kadar uzun araştırmalar sonunda, hastalığa elbette bir isim takmak lâzımdı. Aşırı yorgunluk ve çalışma... teşhisi üstünde karar ederek, bir bellarga rötard ile vak'ayı başlarından savdılar.

Bütün bu zorlu araştırmalar sırasında, kâh hastahânede yatıyor, kâh otele kalıyordum. Gene Dr. Rahmi Bey'in otele uğradığı bir gün, Amerika'da uzun zaman berâber çalıştıkları Nejat Akbiyik ismindeki doktor arkadaşımın, bir müddettir Glaskow'da olduğunu ve haber verdiği için kendisini görmek üzere Londra'ya dönmüş bulunduğunu söyledi.

Bahsettiği arkadaşın soyadı, yürek titretecek bir isimdi. Başa konan herhangi bir devlet kuşundan da şerefli ve itibarlı bir târihi taç değerindeki bu ad, acaba genç doktora, tahmin ettiğim bir cedden mi geliyordu?

İstanbul'a fetih orduları ile giren II. Sultan Mehmed'in sağ yanında at süren Akşemseddin Sultan gibi, sol yanındaki beyaz sakallı Akbiyik Sultan'ın bir soy mirascısı mıydı bu genç hekim?

Sordum ve Dr. Rahmi Bey'den aldığım cevap tahminimi doğruladı. Verdiği tamamlayıcı mâlûmat ise yıkıcı oldu. Çok şükür ki derviş yıkılmaz. Onun için sâdece kahırlandım.

Ne yazık ki, kütleler arasında vicdânî mes'ûliyet ve ictimâî vazife anlayışının ne ölçüde değer kaybetmiş olduğunu, vatan aşkı, toprak hasreti, iman gücü, ferâgat ve fedâkârlık gibi üstün duyguların nasıl çöküp yıkılmış olduğunu, bir kere daha görmüş bulunuyordum.

Demek ki târihin ve ictimâî vicdânın asırlar boyu birik-

tirip ördüğü o kutsî heyecan, o vatan ve iman şevki artık taş taş üstünde kalmamacasına yıkılan bir âbide gibi dağılmış bulunuyordu.

Yüz yılların teknesinde mayalanıp, dünyâya medeniyet ve adâlet sadakası dağıta gelmiş olan Türk, şimdi dağarcığını varından yoğundan boşaltmakta tereddüd etmiyor ve kıyasıya harcadığı millî varlığından boş kalan bu dağarcığı, başka ülkelerin nimetleriyle doldurmaya; servet, sâman sâhibi olup bir hoşca eyyam sürmeğe can atabiliyordu.

İşte onun için de gözünü kırpmadan toprağını tekmele-yip yâd ellere gidebiliyor, böylece de Türk toprağında yeti-şen fidenin mahsûl ve bereketi ağyarın malı oluyordu.

Akbıyık Sultan gibi bir cihat ve iman erinin zürriyeti olmak şerefi, baha biçilmez hazineler değerinde ise de, derin-lerdeki bu kökün filizi olmak şerefiyle doyamamak ve gözü-nü boyayan dünyâ varlıkları tarafından sürüklenip kaybolmak ne hazindir.

Dr. Nejat Akbıyık, Amerikan vatandaşı olabilmek için Glaskow'da anlaşmalı bir evlilik yapmakta imiş. Ammâ muâmele resmiyet kazandıktan sonra boşanmak şartı ile ya-pılan bu mukâveleli izdivağtan bir çocuk dünyâya gelecek olursa, Akbıyık Sultan'ın bilmem bu kaçınıcı minicik torunu, anasının babasının bir daha geri almak hakkı şöyle dursun, evlâtlarını görmek ihtimâli dahî hukûkî yollarla yasaklanıp kaldırılmış, bir müesseseseye terkedilecekmiş.

Rahmi Bey'den, üzgünlüğümü saklayamadım ve arkada-sını görüp konuşmak istediğimi söylerken, sesimin tonundaki çâresizlik ve ümitsiz ricâyı hissetmemesi kâbil değildi.

Görecektim de ne olacaktı?

Târihini, toprağını, imânını, soyunu, soydaşlarını hattâ evlâdını bu kadar pervâsızca terketmeğe karar veren adamı, bir iki kuru söz mü yolundan döndürecekti. Şimdiden, bir

çıkmaza toslamış olan bu mülâkatın menfi neticesini bilmekle berâber gine de bedbaht genci görmek istiyordum.

Nitekim gelen cevapta netice kendini göstermişti. Genç doktor özür diliyor ve hemen Glaskow'a dönmeğe mecbûr olduğu haberini gönderiyordu.

Ertesi gün gene otele gelen Rahmi Bey, gitmek için acele eden arkadaşının uçağı kaçırdığını, bu yüzden de geceyi Londra'da geçirmeğe mecbûr olduğunu, şu anda ise aşağıda otelelin salonunda beklediğini söyledi.

Fâtih Sultan Mehmed'in iki yanında giden Ak Şeyh'le Akbiyık Sultanlar'ın halk muhayyilesinde şekillenmiş, hayâli resimlerini gören çok olmuştur. Mahalle kahvelerinde kırâat-hânelerde, tütüncü ve berber dükkânlarında...

Ama şu anda karşı karşıya olduğum genç adamın yüzü, hâfizalarda yer etmiş o Orta-Asya bereketlerinin sanki tâ kendisi idi. Bu esâtiri çehre : «Türk'üm, ben Türk'üm, Türk...» diye âdetâ bağıırıyordu. Bir beyaz sakalı olsa, işte bu, kahvehâne duvarlarını süsleyen resimlerin Akbiyık Sultan'ı denebilirdi.

Bulaşıcı hastalıklar gibi Türk târihinin, hemen her elli senede bir, isyandı, ihtilâldi, ıslâhattı, inkılâptı diye tekrarlanan illetinin, zavallı Türk milletine kendi sesini duyurmayan bir sağırlık, kendi gerçeklerini gösteremeyen ne denlû bir körlük getirdiğini farketmek için acep daha nece bir zaman bekleyeceğiz.

Yüzü ile de hâli ile de : Türk oğlu Türk'üm! diye bağırان vatan evlâtlarına, kulaklarından kendi seslerini duyurmayan gaflet pamuğunu çıkaracak ele, havadan, sudan; azıktan artıktan daha muhtaç olduğumuzu ah bir bilsek, bir bilsek!

EDEBİYATTA VATANCILIK VE MİLLİYETÇİLİK

Nihad Sâmî BANARLI

— Geçen sayıdan devam —

Şimdi, Tanzimâtın ilk gazetecileri ne yapmışlar, ilk edebiyatçıları ne yapmışlar; hâlbuki ne yapmaları lâzımdı? Yaptıkları şudur: Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl... İçlerinde Nâmık Kemâl var. İsimlerin en büyüğü... Büyük vatanperver. Türkçeyi, bir ideali ifâde etme yolunda, bir îmân ifâde etme yolunda çok güzel kullanıyor. Gerçi, büyük şâir değil... Ama, büyük ifâde kudretine sâhip; büyük üslûpçu... Ve aynı zamanda içi yanan birisi... Bu muhakkak... Fakat, yanlış yolda. İşte, hâdiseler burada başlıyor. Bakınız, târih olarak ölçeceksiniz. Şimdi, Nâmık Kemâl var, Ziyâ Paşa var. Karşılarında Devleti idâre etmekte olan — Hükümdârı bir kenara bırakıyorum, çünkü o devrin idârecileri Hükümdâra da hâkimlerdi — Âli Paşa var, Fuad Paşa var. Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa işi gücü bırakmış, Âli Paşa ve Fuad Paşa'yı yıkmaya çalışmıştı; yerlerine geçmek için... Bir millete ideoloji aşılanacaktı. Onu bir taraftan yapmaya uğraşıyorlar... Ama, mücâdele maalesef, çok maddî ve mevki mücâdelesinde şekline yürüdüğü için, Türk milletine faydalı olmamıştır. Bunu belirtmeye çalışacağım. Tekrar edeyim, Nâmık Kemâl çocukluğundan beri rûhumda derin bir yer işgâl etmiştir. Ama, en büyük insanların da hatâları olabiliyor. Bu hatâyı milletler çok pahalı ödüyorlar. İdeolojiler adapte veyâ tercüme yâhut başka maksatlarla ideoloji yollarını tâkip edişlerle, milletler insanların peşinden sürüklenmemelidir. Benim dâimâ tekrâr ettiğim bir milliyetçilik prensibi vardır. Milliyetçilik, bir millete bir an bile zararlı olmamaktır. Faydalı olmaktan vazgeçiyoruz; zararlı olmamak kâfidir. Çünkü, zararlı olmayınca kendiliğinden fayda teşekkül eder. Hâlbuki, tanzimattan beri Türk vatancılığı ve Türk milliyetçiliği, sonunda bizi vatansız, hattâ bugün görüyorsunuz, milliyetsiz bırakmıştır. Demek ki, bir yanlış yol tâkib edilmiştir. Bu yanlış yolları, metinler üzerinde

biraz düşünelim. Âli Paşa ve Fuad Paşa; bunlar çekirdekten yetişmiş devlet adamlarıydı. Kùltürleri ve Avrupa'yı tanıyışları Nâmık Kemâl'le, Ziyâ Paşa ile ölçülemezdi; çok üstündü. Ama onlar, o devirde Osmanlı İmparatorluğu'nu disiplinli bir idâre ile idâre edilebileceğini gören insanlardı. O devirde Osmanlı İmparatorluğuna, Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa'nın istediği hürriyet verilemezdi. Verilirse, hemen yıkılırdı. Bunun en bâriz misâli bugündür. Türk milletine bugün hürriyet veremiyorsunuz. Verirseniz, bu gördüğünüz manzaralar doğuyor. Demek ki, bundan 150 sene evvel Türk milletine doğrudan doğruya Fransa'daki hürriyeti vereceksiniz. Ne olacak? Romenler, Bulgarlar, Ulahlar, Sırlar var. Hırvatlar, Yunanlar, Araplar var. Hepsini biz idâre ediyoruz ve bunlar, bizim vatanımızın üzerindedirler. Giderlerse, vatanımızla birlikte giderler. O vatanlarda yaşayan Türk nüfûsunu ezerek, yok ederek giderler. Şu hâlde, öyle düşünmek, öyle hareket etmek lâzımdı ki, bir tek Türk'ün burnu kanamasın; biz vatanımızdan büyük fedâkârlıklar yapmayalım. Ama yavaş yavaş, İngiltere'nin yaptığı gibi kabuğumuza çekilme mecbûriyeti doğuyorsa, dünyâ siyâsî ve idârî atmosferi bakımından ne icâb ediyorsa onu yapalım. Vatan sevgisi Nâmık Kemâl'in, bütün Türk milletine aşılacağı büyük sevgidir. Bugün hâlâ içinde vatan sızısı duyan her Türk münevveri, o anda N. Kemâl'i mutlaka hatırlar. Böylesine vatan sevgisi denilen bir sevgiyi Türk milletine vermiş olan bir büyük adam karşısındayız. Meselâ, Ruslar'ın Yeşilköy'e kadar geldikleri 1877 Türk - Rus savaşı sonunda N. Kemâl şöyle söylüyor :

**Ah, yaktık şu mübârek vatanın her yerini
Saçtık eflâke kadar dûdunu, âteşlerini
Kapadı gözde olanlar, çıkası gözlerini
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yok-muş kurtaracak bahtı kara mâderini**

**Doymadı gözlerimiz, kan ile olsun doysun
Babalar ağılya dursun, analar saç yolsun
Yüzümüz yerde sürünsün, başımız taş olsun
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini
Yok-muş kurtaracak bahtı kara maderini**

N. Kemâl, bu «yok-muş» kelimesini «yokimiş» tarzında söylüyor. O devirde güzel olan bu telâffuz, bugün sözü zayıf düşürdüğü için ben böyle okudum, kusura bakmayın.

Evet, görülüyor ki, N. Kemâl göğsünden konuşuyor. Bu bir vicdân sesidir. Ve N. Kemâl vatanını seviyor. Bundan başka bir netice çıkaramazsınız. Yalnız, N. Kemâl bu sözleri söylediği zaman, hangi vatanın ıstırâbını çekiyor? Bunu da düşünebiliriz. O devirde Türk vatanı : Bugünkü Yugoslavya'nın büyük kısmı bizde... Bulgaristan bizim vatanımız... Yunanistan'ın Trakya bölgesi tamâmiyle bizim. Romanya'nın büyük kısmı hâlâ bizde... Suriye ve Filistin Anadolu kadar bizim. Fuzulî'nin aziz diyârı Irak yine bütün varlığı ile bizim vatanımız. Tuna nehri gibi Dicle ve Fırat nehirleri de bizim topraklarımızda akıyor. Bunu ben mi söylüyorum? Hayır! Bu yine N. Kemâl'in sözü... O târif ediyor. Şu parça onun «Askerlik» makâlesinden türkçeleştirilmiştir.

«Türk vatanı, âsumânî heykeller gibi, başı İstanbul'a yaslanmış, saçları Balkanlar'da dalgalanan, kalbi Anadolu'da çarpan, bir kolu Hz. Muhammed'in diyârına uzanmış, öteki kolu Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehîd edildiği yeri kucaklamış...»

Böyle bir vatandır. Bu bir gerçektir. O zamânın vatanı buydu, N. Kemâl, bunu yalnız nesirle de söylemez. Şiirle de tekrarlar :

**Git vatan, Kâbe'de siyâha bürün
Bir kolun Ravza-î Nebî'ye uzat
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e ât
Kâinâta o hey'etinle görün!**

Demin söylediğini, dört mısırda hülâsa etmiş bulunuyor. Vatan bu! «Bu vatan gidiyor!» diye yaygara koparıyor. Şiirin adı «Vâveylâ»dır. Çünkü, 1877 Türk - Rus harbinin doğurduğu felâketler üzerine söyleniyor. Burada haklıdır. Ancak, 93 harbini kaçınılmaz hâle koyan, meşhur Mithat Paşa'dır. Bu harb, Sultan Hamid'in henüz idâreyi tam mânâsiyle ele almadığı ilk pâdişahlık yıllarında bir emr-i vâkî hâlinde açılmıştır. Bu harb, Mithat Paşa'nın teşvikiyle yüksek medrese talebesinin sokaklara dökülerek, «Harb isteriz!» diye bağırımları gibi hazin bir

sebepler daha taşır. Türkiye’de talebenin siyâsete karıştırılması ilk defâ, Mithat Paşa’nın bu çok yanlış hareketiyle vâki olmuştur. Bu harbde, tabîî, bazı yerler kaybettik. Fakat, kaybettüğümüz yerler, bugünkü vatanımızın 9 misli kalmasına mâni olmadı. Ruslar, girdikleri yerlerden Berlin Muâhedesi ile ve Avrupa milletlerinin tazyîki sonunda çekilmek zorunda kalmışlardı. Ama N. Kemâl böyle düşünmüyordu. Biraz evvel iki kıt’asını okuduğum şiirinin devâmında

**Bir zaman âlem-i ikbâlde Sultân olduk
Câmi-i âlem idik şimdi perîşan olduk
Ah, bir kan içenin keyfine kurbân olduk**

diyerek, bütün kabahati, devrin en büyük vatanperver hükümdarı olan Sultan Abdülhamid’in üzerine yüklüyordu. Mithat Paşa’dan alıyor, Hükümdâra yüklüyor. Hâlbuki, kabahat tamâmiyle öbür tarafındır.

Bir vatan nasıl sevilir? İşte, bu da bir tekniktir; bu da bir kültüredür; bu da bir tefekkür netîcesinde elde edilebilir. Vatanı sâdece, seviyorum demek ve «Vatanın bağına düşman dayadı hançerini» diye haykırmak, vatanı sevmek değildir. Vatanın ne olduğunu, nasıl sevilmesi lâzım geldiğini ve vatan üzerinde yaşayan bütün insanların birbirini seven insanlardan müteşekkil bir bütün hâline gelmesi icâb ettiğini düşünerek sevmek lâzımdır. Hâlbuki, bunlar bölücü hareketlerdir. Milletlerin bir kısmını hükümdâra, bir kısmını öbür tarafa düşman yapmak olan dağıtıcı hareketler doğru değildi. Ama yapıldı. Yapılınca da biz, büyük N. Kemâl’in o kadar özlediği büyük vatanı koruyamadık. Çünkü, N. Kemâl Fransa’ya gittiği zaman 27 yaşında idi. Henüz bir tahsil talebesi... Eğer, Fransa’ya gittiği zaman siyâsetle meşgul olacağına siyâset ilmi tahsil etseydi, döndüğü zaman başka türlü olacaktı.

Arzetmek istediğim nokta şudur: Bunlar, kaderin Türk milletine böyle hazırladığı tecellilerdir. Sistemli tahsil yapmamış bir insanın, memleket işlerine karışması pek tabîî, bir takım yanlışlıklar doğurur. Nitekim döndüğü zaman Ziyâ Paşa ve Ali Suâvi gibi bir çok arkadaşlarıyla, Avrupa’da «Jön Türkler» diye tanınan, maalesef Türkiye’ye sâdece ihânet et-

miş olan insanlarla birlikte yaptıkları iş, rejim değiştireceğiz zannı ile, onların tâbiri ile «istibdat rejimini yıkacağız, bunun yerine meşrûtiyet rejimini getireceğiz!» iddiası ile harekete geçtiler. Fakat, neye hücum edeceklerini bilmedikleri için, devleti idâre etmekte olan iktidâra hücum ettiler. Ve rejim yıkacağız derken, Devleti yıktılar. Hakikat budur. Şimdi, bu hakikat içinde sivrilen bir simâ var. Hürriyet kasidesi şâiri Nâmık Kemâl... Vâveylâ şâiri N. Kemâl; Vatan Nâsiyesi şâiri N. Kemâl; Vatan Makâlesi sâhibi N. Kemâl... Yâhut, Vatan yâhut Sîlistre gibi bütün milletin gönlünü vatan sevgisi ile dolduran bir eserin yazarı N. Kemâl... Ama görüyorsunuz ki, hâtâ meydanda. N. Kemâl'in o büyük vatanperverliği, onun zamânında bugünkü vatanımızın 9 misli olan toprakları kaybetmemize mâni olmadı. Kaybettik. Hâlbuki, Jean Jacques Rousseau'lar, Diderot'lar, Montesquieu'ler, Voltaire'ler Fransız milletin kendi millî ihtiyâcını kavradıkları için ileri sürdükleri fikir hareketleri ile Fransa'da hürriyeti gerçekleştirdiler. Demek ki, adapte ile olmuyor. Başkalarından almakla olmuyor. Vatanın kendi halkının ihtiyâcını duyarak yeniden yaratacaksınız. Ne Fransa'dan alacaksınız, adı demokrasi imiş, ya şuymuş ya buymuş diye. Bugünlerde dolaşan çeşitli ideolojiler de var Türkiye'de. Onlar da değil. Türk milleti ne istiyor, neye muhtaç, onu ortaya koyacaksınız; onu ortaya koyabilecek kadar fikir adamı iseniz; milleti kavramışsanız; kültürünüz varsa! O zaman millete söyleyeceğiniz sözün peşinden önce üç-beş kişi, sonra çok, sonra daha çok kişi gelecek; o zaman Türkiye yükselecektir. Aksi takdirde yükselemiyor, işte görüyorsunuz. Bir millet, N. Kemâl'den daha büyük vatan şâiri yetiştirebilir mi? Kolay kolay yetiştiremez. Ama vatançılık yanlış olursa, hücum edilen insanlar yanlış hücum edilmiş insanlar olursa, yapılan hareketler o büyük vatanperverlikten beklenen netice vatanın kaybedilişidir. Nitekim, diyor ki N. Kemâl Sultan Abdülhamid için :

**Bünyân-ı zulme verdi hakkıyla indirâsı
Abdülhamid Hânın kânun-ı bî-esâsı
Abdülhamid-i evvel etmiş Kırım'ı ihsan
Burgaz'a dek dayandı Sânîsinin hatâsı**

**Rus aldı pâyıtahtı hâlâ o tahta âşık
Mülkü bitirdi gitti bir saltanat havâsı
Mahvoldu mülk-i millet kahroldu şan u şevket
Hâlâ yerinde kâim o Allah'ın belâsı**

Bu, günah sözdür; bu, adamı tanımamak demektir. Bugün Sultan Abdülhamid Hanın ne uykusuz geceler geçirdiğini, bütün milletleri idâre etmek için nasıl yorulduğunu, nasıl ızdırıp çektiğini, Avrupalı müellifler yazıyorlar vesikalara dayanarak. Hâlbuki, o devirde en büyük bir Türk münevverinin «kim suçludur, bu yıkılışın asıl suçlusu kimdir» bunu bilmesi lâzım gelirdi. Büyük adam o demektir. Büyük adam, herkes «bu suçludur» diyor; o halde «suçludur» dediği gün, en büyük yönden bir parça kaybeder. Evet, düşününüz, burada bir nokta daha var : «Abdülhamid-i evvel etmiş Kırım'ı ihsan» diyor. Bu yanlış değil, yalandır. Sultan I. Abdülhamid zamânında bir Kırım harbi yapılmıştı. Ve maalesef Ruslar bu harpte kazanmışlardı. Ama, I. Abdülhamid o kadar vatanperverdi ki, Özi kalesini Ruslar fethettikleri zaman bunun haberi İstanbul'a geldi; haber şu şekilde geldi : «Uzun müddet vatanperverâne bir gayretle müdafaa edilmekte olan Özi kalesi düşmüştür. Ruslar bu kaleye girmiş ve 25 bin Türk'ü kılıçtan geçirmişlerdir.» Bu Hükümdâra sunuldu. Hükümdar o anda öldü; inmi indi, yüreğine indi adamın. Bu adam Kırım'ı ihsan etmiştir denilemez; târihte büyük hatâdır ve büyük günahdır. Böyle şeyler mutlaka bilinerek söylenecektir. Yâni, vatan için konuşuyorsunuz, memleket için konuşuyorsunuz; kendi keyfinize göre konuşamazsınız. Orada çok ölçülü olacaksınız. Aksi takdirde, hüsrân muhakkaktır. Bırakalım N. Kemâl bahsini; Tevfik Fikret'e geçelim. O da vatanperver; hem öyle şiirleri vardı ki, türkçenin zaferi hâlinde söylenmiş. Meselâ :

**Çiğnendi yeter varlığımız cehl ile kahra
Doğrandı mübârek vatanın bağı sebepsiz
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çare
Can kardeşi, kan kardeşi, şan kardeşiyiz biz.**

Fikret söylüyor, Tevfik Fikret! Bu mısırâlar onun. Vatanın ıztrâbını bütün varlığı ile duyuyor ve türkçenin kuvvetli

mısrâları hâline getiriyor ve çok mühim bir şey söylüyor : «Kan kardeşiyiz biz» diyor. Kelimeleri Mehmet Akif gibi doğru kullanırdı Tevfik Fikret; bilirdi türkçeyi. Bu küçük bir söz değil, büyük bir söz. Bütün bunlara dikkat ederek konuşmuş olan Tevfik Fikret'le karşı karşıyayız. Bakıyor, oğlunun elinde bir defter var, Hâluk'un Defteri. Küçücük Hâluk, henüz bozulmamış; Amerikalılar tarafından kandırılmamış bir vatan çocuğu. Bir küçük defter, defterin ilk sayfasına bir Türk bayrağı resmi yapmış. Tabii, Türk çocuğu Türk bayrağını sevecek. Türk bayrağını yalnız Türk çocuğu değil her Türk tarafından sevebilir. Başka milletlerin çocukları tarafından da sevebilir; o kadar cicidir, o kadar sevimlidir. O da sevmiş ve altına bir yazı yazmış :

Ölmek ve yaşatmak seni

Bu, küçücük Halûk'un, daha ilk okul talebesi olan Halûk'un o devirde mektepte öğrendiği bir söz. Belki de N. Kemâl'den intikâl etmiş; belki değil, muhakkak ondan intikâl etmiş. Yâni, bayrak için ölmek fikrini küçük çocuk duyuyor. Ama bu çocuk sonra nerelere gitti ve ne oldu, ayrı bir iş... Küçücük çocuğun duyduğu bu duygu muazzездir, mukaddestir, güzeldir. Fikret bunun karşısında duyulanıyor :

**Ey şanlı vatan bayrağı bir gün seni oğlum
Bir mevkib-i zî-heybet-i hürriyet önünde
Çekmiş görebilseydim o pür hande ölürken
Etmezsem eğer şevkini takdis ile secde
Dünyâda en alçak baba elbet ben olurum
Oğlum onu gönlünce yaşat ölme fakat sen**

Evet, bir hürriyet savaşının önünde oğlunu ölmeğe giderken görmenin zevkini tatmak istiyor. Kendi oğlunu bir hürriyet savaşı için mücâdele ederken, ölüme giderken görmenin zevki... Bu mısırâların kelimelerinin yanyana gelişindeki istif, onların ahengi, bir kelimedenden öteki kelimeye geçen sızı, küçük bir şey değildir. Bu, duyulur. Bu, hakîkaten duyulmuş ve söylenmiştir. Yâhut anne vatan için söylediği şiir :

**Ey gözlerinde mâi güneşler gurûb eden
Altın başında fırtınalardan didişmeden**

Bir tâc-ı nur olan o güzel saç didik didik
 Nâzan vücudu bir kucak ot bir yığın kemik
 Mahzun bir ihtifâl ile mâzî-i şâdının
 Gerdüne-i şükûhunu teşyî eden kadın
 Anlat o bağra hangi yılan zehridir akan
 Anlat ciğerlerin ne için yorgun ah o kan
 Sinende kollarında kimin hangi canfedâ
 Aşıkların hedîye-i yâkût-ı bî-bahâ
 Onlar ki aldatıp seni kurbanımız diye
 Kurban eder teseyyübe, ikbâle, herşeye
 Sâdık çocukların olamaz; hem de olmasın
 Sen hiç mükedder olma senin öz oğulların
 Şefkatli kızların da var, sabûr, asil
 Bir aşk-ı fazl u hakla senin şimdi pek melîl
 Pek münhasif duran o muazzez cebînine
 Rahşân hilâleler örecekler ve sen yine
 Şarkın melek perîsi mübârek melîkesi
 Hüsnün mehâsinin ve füyûzunla her sesi
 Pîşinde nağme-hiz edeceksin güneş gibi
 Ben böyle isterim seni hep leyle ecnebî
 Hep şûle, hep seher dolu bir cebhe-i sefid
 Karşında son terâne-i rûhum benim medîd
 Bir sayha-i ümîd olacaktır, ümîd, ümîd

Bu söyleyişte samîmidir; hem çok samîmidir. Bunu, duymayan bir adam söyleyemez. Kelimeleri, tesbih dânelerini bir birine bağlayan ip gibi kullanıyor. O bağ ile söylenmiş. Ama, aynı bir nokta var :

Onlar ki aldatıp seni kurbânınız diye
 Kurbân eder teseyyübe, ikbâle, herşeye
 Sâdık çocukların olamaz

Gene bölüş var. Bölmeden büyük adam olmanın yolunu bula-mamışlar. Milleti ikiye bölmeyeceksiniz. Hepsi bu vatanın çocuğu. Yalnız öyle bir yol göstereceksiniz ki, o yolda gönül-leri istiyerek birleşecekler. Büyük şâir, büyük mütefekkir, büyük idealist budur. Bunun dışında, Fikret'in düştüğünden daha büyük hatâya düşülür. Fikret «Ferdâ» şiirinde vatani târif eder :

Şu gördüğün zümrüt bakışlı, inci şetâretli kızcağız
 Kimdir bilir misin? Vatanın! Şimdi saygısız
 Bir göz bu nazlı çehreye Allah esirgesin
 Kem bir nazarla baksa, tahammül eder misin?
 İster misin şu ak sakalın pâk-i muhteşem
 Pişâne-i vakârına bir kirli el demem
 Hattâ yabancı bir el uzansın, şu makberi
 Râzı olur musun taşa tutsun şu serseri?

Görüyorsunuz, vatan nelerden ibâret... Sâf, temiz bir genç kızdır vatan... Vatan bir ihtiyardır. Ama, nur yüzlü bir ihtiyardır. Ve vatan, bir mezarlıktır. Ölenlerin yattığı yerdir. Bütün bunları Fikret biliyor. Ve :

Elbet hayır, o makber, o pişâne-i vakûr
 Kudsi birer misâl-i vatandır. Vatan gayûr
 İnsanların omuzları üstünde yükselir
 Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir.

Bunu söylemiş adam, bir gün, Sultan Abdülhamid'e Ermeni ihtilâlciler tarafından bir bomba atılınca bu bombayı alkışlıyabiliyor. İşte, kültür seviyesi burada. Burada iyi duyuyor, duyduğunu güzel söylüyor. Fakat kafası kâfi gelmiyor. Bir yabancı teşekkül, Ermenileri kandırır; Türkiye'de bir Ermeni çetesi meydana getirir. Bu Ermeni çetesi, benim Hükümdârımın geçtiği yola bomba koyar. Bu bomba patlar. Ama, bir tesâdüf eseri hükümdar kurtulur. Neden bu bombayı koyar? Sultan Abdülhamid ölsün ve Sultan Abdülhamid'in istibdâdı altında ezilen Türk milleti hürriyete kavuşsun, kurtulsun diye mi? Bunu düşünebilecek kadar basit olabilir mi bir insan? Elbette düşünecek ki, o bomba, Sultan Abdülhamid'e konulmuştur. Onun, herşeye rağmen, bütün Avrupa tazyiklerine rağmen, 33 sene muvaffakiyetle idâre ettiği Türk milletinin bağrına konulmuştur, o parçalansın diye... Ama Fikret şiir söylüyor ve şöyle söylüyor :

Bir darbe, bir duman ve bütün bir gurûh-ı sûr
 Bir mâşer-i vazî-i temâşâ hâşin, akûr
 Tırnaklarıyla bir yed-i kahrın didik didik
 Yükseldi gavr-i cevve bacak, kelle, kan kemik

Sultan Hamid'in cumâ alayını, bir kere, soysuz bir seyirci alayı diye târif ediyor. Bu bizim milletimizdir, seyredenler. Bakınız, nerelere kadar düşebiliyor. Ne kadar yanlış konuşabiliyorlar. Türk milleti, Hükümdârının geçişini seyrediyor, bu bir soysuzlar alayıdır, deniliyor şâiri tarafından... İşte, patlayınca bomba çok şeyler oluyor, ve Fikret soruyor :

**Ey darbe-i mübeccele! Ey dūd-ı müntakīm
Kimsin, nesen? Bu savlete sâik, sebep ne, kim?**

Ey mukaddes darbe ey intikam alıcı duman. Kimsin, nesen?
Bu atılış neden? Hâlâ soruyor ve :

**Ey şanlı avcı, dâminı beyhûde kurmadın
Attın fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın**

Görüyorsunuz ki, karşılaştırdığınız zaman bunlar yanlış vatançılıklar, yanlış milliyetçiliklerdir. Ve bunların biz faydasını görmedik.

Şiirlerinde güzel ses gördük. Bu şiirlerin bâzısını okuduğumuz zaman heyecanlandık; ezberledik, türkçenin tadını tatdık. Fakat vatanımız bundan fayda görmedi, zarar gördü. Ve sonunda işte, bugünkü Türkiye eski toprağının ancak onda birine sığınmak zorunda kaldı. Giden yerlerden oldu, milyonlarca Türk kılıçtan geçirildi. Evet, milyonlarca Türk kılıçtan geçirildi. Ezildi, çiğnendi, vahşetlerin en büyüğüne mâruz kaldı: bir kaç şâirimiz yanlış vatançılık ve yanlış milliyetçilik yaptı diye. Vatan ve millet mevzûlarında adaptasyon olmaz. Millî ihtiyâcı görmek ve o ihtiyâca göre konuşmak gerekir. Aksi takdirde işte, bu yanlışlar olur.

Şimdi bir üçüncü misâl veriyorum: Ziyâ Gökalp. Bilirsiniz, kusura bakmayın, çok büyükler hakkında konuşuyorum, ama hakikati söylüyorum. Ve bu hakikatin bir zerresi bile reddedilemez. Bunlar böyle olmuş hâdiselerdir. Yalnız biz mekteplerde okurken, pek tabii, pek haklı olarak bu insanları çok seviyorduk. Çünkü onlar da, bir şey yaptıklarını, bu milleti kurtarmağa çalıştıklarını zannediyorlardı. Onlar da samîmiydiler, haklıydılar; ama olmadı. Olmayış karşısında düşünmeğe mecbûruz. Madem ki olmamıştır, neden olmamıştır? Bunun, bu problemin çözülmesi Türk gençliğinin, münevverin en

büyük mes'elesidir. İki asırdan beri Türk milletini kalkındırmak için, ona vatan sevgisi, millet sevgisi, hürriyet sevgisi aşılacak için en büyük insanlar çalışıyor. Neticede muvafak olamıyorlar. Neden? Bunu, bu problemi çözmek zorundayız. Ve bu problemin çözülüşü üzerinde düşünmek zorundayız. Aksi takdirde, gerçeği yarın siz de bulamazsınız.

Şimdi, Ruslar defâlarca Türk vatanına girmişler, defâlarca ve milyonlarca Türk'ü kılıçtan geçirmişler. Osmanlı İmparatorluğu bir dünyâ ablukası içinde olduğu için olsak, Prut'ta olduğu gibi biliriz ne yapacağımızı. Fakat öbür taraftan Nemes, beri tarafta İngiltere, Fransa, İtalya hepsi abluka içinde. Pek tabii bir millet dört asır bir dünyâ ablukasına dayanamaz. En sonunda mağlup olacaktır, bâzı cephelerde. Ve en korkunç mağlûbiyetler dâimâ Rus cephelerindedir. Çünkü, gelen vahşi bir ordudur. Bilhassa mogul unsurları ile birleştirilmiş, vahşi bir ordudur. O sâdece kan dökmekten zevk alır; çiğnemekten, ezmekten zevk alır, yakmaktan zevk alır. Ve onun acısı bugün hâlâ millî bağırda sızım sızım sızlar. Ama bir kısım gençlerimiz bu acıyı artık hiç mi hiç duymuyorlar. Böyle bir zamanda Rusya'nın hâlâ çok kuvvetli olduğunu ve dünyâ politikasının da bizi asla böyle ideallere sevkedemeyeceği, yâni müsbet edemeyeceği bir zamanda genç Ziyâ Gökalp'in başından bir mâcerâ geçmiş; o mâcerâyı anlatmak istemem size. Onun verdiği reaksiyonla düşük milliyetçi olmak istiyor ve söylüyor :

**Nabızlarımda vuran duygular ki târihin
 Birer derin sesidir; ben sahîfelerde değil
 Güzîde, şanlı, necîb ırkımın uzak ve yakın
 Bütün zaferlerini kalbimin tanîninde
 Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebci
 Sahîfelerde değil; çünkü Attilâ, Cengiz
 Zaferle ırkımı tetvic eden nâsiyeler
 O tozlu çerçevelerde o iftirâ-âmiz
 Muhit içinde görünmekte kirli, şermende
 Fakat Şerefle nümâyan Sezar ve İskender
 Nabızlarımda evet, çünkü ilm için mübhem
 Kalan Oğuz Han'ı kalbim tanır tamâmiyle
 Damarlarımda yaşar şan ü ihtişâmiyle**

**Oğuz Han, işte budur gönlümü eden mülhem
Vatan ne Türkiye'dir, Türklere, ne Türkistan
Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir Turan.**

İzâhına ihtiyaç hissediyorsanız açıklarım efendim. Hissedilmiyorsa devâm edeyim. Şimdi, biraz açıklayayım. Şâir diyor ki: Ben milletimin uzak ve yakın bütün zaferlerini kalbimin çarpışında duyarım. Çünkü onun kanını taşıyorum. O kanı taşıdığım için, ister istemez benim nabızlarımda ve kalbimde o milletin asırlarca kazandığı büyük zaferler ve büyüklükler vardır. Târih kitaplarında okumaya lüzûm görmem; nabızlarımda okuyacak kadar o kanı taşıyorum. Sahifelerde şunun için okumam: çünkü Attilâ, Cengiz (yanılıyor, Cengiz'i Türk zannediyor. Tabii o devrin târih bilgisindeki hatâlar sayılamayacak kadar çok... Ama bunları Türk büyüğü kabûl ediyor.) Bunlar, ırkıma zaferle taç giydirmişler diyor. Attilâ için denebilir ama Cengiz için denemez. Zirâ Cengiz târihin en büyük vahşisi idi. Onlar, yazık, târihin tozlu sahifelerinde zavallı hâlde duruyorlar. Fakat Sezar ve İskender târihin şeref sahifelerinde yer almışlar. Evet, diyor, sahifelerden okuyarak değil, kalbden okurum. Onun için de işte:

**Vatan, ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan
Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir Tûran.**

Tabii Tûran, Türk bayrağının üzerinde dalgalandığı bütün coğrafyaların hey'eti mecmûasıdır. En mühim Tûran da Afrâsiyâb'ın ülkesi olan, yani Şehnâme'de, İran Şehnâmesinde Tûran diye kaydedilen ülke; bütün Orta-Asya, bütün Asya'dır.

Şimdi, bu şiiri yazınız ve nabızlarınıza saklayınız. Bunu dışarı vurmayınız. Eğer vurursanız Türk gençleri bundan heyecan duyar, Tûrancı olmak isterler. Tûrancı olmak fenâ bir şey değil... Bütün Türklerin hâkim oldukları ve üzerinde Türklerin yaşadığı eski-yeni bütün topraklarımıza yeniden sâhib olmak ideali... Çok güzel bir şey, ama olur mu? Birakırlar mı? Bu ideal ifâde edildiği zaman, biz hâlâ bugünkü vatanımızın 9 misli vatana sâhib idik. Ve Arnavut ırkından, Türk askerî mekteplerine girmiş; bizim heyecânımızı duymuş, kendi ırkının da pek farkında değil ama; işte bu nabızlar rol oynuyor herşeye rağmen, genç bir zâbit; Enver Paşa heyecanlanı-

yor. Ben, diyor, birgün Türk iktidârını elime geçirirsem Tûranı fethederim.

Çocuk zihnîyetidir bu!

Bir subay mutlaka realist olmalıdır. Çünkü, askerler böyle aşırı idealler için harekete geçerlerse vatan kalmaz. Ama, Enver Paşa bunu duyuyor. Ve Ziyâ Gökâlp, İttihad - Terâkki Partisinin çok mühim bir unsuru olarak merkez-i umûmî âzâsı oluyor; Turancılık için mücâdele edilecek...

İktidâra geliyorlar. Bir tarafta, kaçırmak istemedikleri bir büyüklük daha var: İslâm birliği. Bir taraftan ittihad-ı İslâm prensibi güdülüyor, İttihad - Terâkkinin Türkiye'ye hâkim olduğu yıllarda, bir taraftan da Tûrancılık. Ve biz bu hevesle Balkan harbine giriyoruz. Hayâtımızın ve târihimizin en utanılacak mağlûbiyetine uğruyoruz. Bu yetmiyormuş gibi, arkasından Almanlar diyor ki, bizimle müşterek harbederseniz, bütün Ukrayna'yı size vereceğiz. Yâni, Kırım dahil Ukrayna, muazzam bir ülke... Enver Paşa mest oluyor. Ve, belki bilmezsiniz, devlete, Hükümdâra, Sadrâzama dahî haber vermeksizin Türkiye'yi harbe sokuyor. Ve biz, bu hâdiseden 10 sene sonra Ankara'yı Yunanlılara karşı müdâfaa zorunda kalıyoruz. Eğer, o müdâfaada kazanmasaydık ne olacaktı, kim bilir?

Demek ki, yanlış idealler için mücâdele, milleti peşinden sürüklemeye olmaz. Milleti idâre edecek insanlar, ölçülü olmaya mecburdurlar. Ölçü fikri olmayan insan, memleket idâresini ele alamaz. Alırsa mutlaka yanlış iş yapar ve bunun cezâsını Türk milleti çeker. Nitekim, Ziyâ Gökâlp sonra uyanı. Onun ikinci bir vatan şiiri var:

Bir ülke ki câmiinde türkçe ezân okunur

Köylü anlar mânâsını namazdaki duânın

Bir ülke ki mektebinde türkçe Kur'an okunur

Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hudâ'nın

Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın

Gene yanılıyor. Çünkü Türk milleti, Hz. Muhammed'e nâzil olan Kur'an-ı Kerim'i kendi mûsıkîsi ile okumak ve dinlemek zevkinde ve rûhundadır. Bunu en büyük bir hâdiseler olarak kabûl eder. Milleti kendi kelimesinden, Kur'an'ının sesinden, ezanın sesinden uzaklaştıramazsınız. Bu bir millî an'ane hâline gelmiştir. Ezan, bir sestir, kelime değildir. O sesler, o kelimeyi

besteleyerek Türk milletinin bağrına işlemiş... Bunu değiştirmek için sebep yok. Böyle neler değişmez târihlerde...

Burada da yanılıyor, ama böyle düşünüyor :

**Bir ülke ki, toprağında başka ilin gözü yok
Her ferdinde mefkûre bir, lisan, âdet, din birdir
Mebûsânı temiz, orda Boşo'ların sözü yok
Hudûdunda evlâtları seve seve can verir
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın.**

Bakın Tûran, bir evvelki şiirindeki vatan değil; başka bir vatan târif ediliyor.

Boşo, 1908 Meclis-i Mebûsânında Yunan ekalliyetini temsil eden, çok hâin ve çok şımarık bir mæbustu. Yapmadığı rezâlet kalmamıştır. Bütün Türk milletinin rûhunu incitmiştir konuşmalarıyla. Ona temâs ediyor.

**Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermâye
San'atına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür
Hirfetleri birbirini dâim eder himâye
Tersâneler, fabrikalar, vapur, tren Türk'ündür
Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın.**

Bu Tûran değildir. Bu, üzerinde Türk milletinin yaşadığı topraktır. Yaşadığı, millî duygularını duyduğu, millî edebiyâtını verdiği, Türk kızlarının Türk delikanlılarıyla âileler kurduğu, Türk evlâtlarının hür, mes'ud yetiştiği, iktisâdî hayâtın insanları birbirine bağlayacak kadar refah sağladığı ve vatanın üzerinde yaşayan her insanın ikinci bir insanı mutlaka sevdiği yerdir vatan...

Bu, vatani biraz imâ ediyor. Fakat, bu vatan târifi de sökmeyi. Ve bir gün, biz ancak Anadolu'yu kurtarmak için harekete geçtiğimiz zaman, İstiklâl Savaşı yıllarında (1922) Z. Gökalp bu sefer bize üçüncü bir vatan takdim etti. Aynı Z. Gökalp... Görüyorsunuz, 1. vatan başka, 2. vatan başka, şimdi 3. vatani okuyorum :

**Çoban kaval çaldı sordu bülbüle
Sürülerim hani, ovam nerede
Bülbül sordu boynu bükük bir güle
Şarkılarım hani, yuvam nerede
Ağla çoban ağla, ovan kalmadı
Göz yaşı dök bülbül yuvan kalmadı**

Burada, çoban ve bülbül, şâiri ve şiiri temsil ediyorlar.

**Çoban dedi : Ülkeler hep gitse de
Kopmaz benden Anadolu ülkesi
Bülbül dedi : Düşman hased etse de
İstanbul'da şakıyacak Türk sesi**

Dikkat ediniz, vatanın ismi söyleniyor. Şimdiye kadar vatanın adı söylenmiyordu.

**Türkülerim yaşar, söyler halk dili
Yalvar çoban yalvar, ilin kurtulsun
Dile Hak'tan bülbül, dilin kurtulsun**

Burada çoban biraz da İstiklâl Harbi kahramanıdır.

Evet, şimdi bunlar üzerinde uzun uzun durulacak ve derin derin münâkaşaları yapılacak mevzûlardır. Görüyorsunuz ki, yanlışları vardır. Eğer Ziyâ Gökalp en son şiirini en başta söyleseydi, belki biz 1. dünyâ harbini kaybetmezdik. Yâni bugün hâlâ çok geniş nüfuslu bir millettik. Şu baştaki şiiri sona bıraksaydı!

Onun için, adapte fikirlerin bütün dünyâda milletleri hüs-râna sürüklediği görülmüş bir hâdisedir.

Sözümü bir nükte ile bitireyim. Biliyorsunuz Ziyâ Gökalp' in üçüzlü târifleri vardır : Avrupailaşmak - Muasırlaşmak - İslâmlaşmak... Yâhut, Uzak Türkçülük - Yakın Türkçülük - Orta Türkçülük vs. gibi. İstiklâl harbi kazanıldıktan sonra bir gün, Ziyâ Gökalp ve dostları oturuyorlar. Tabî Z. Gökalp meclisin hâlâ en büyüğü... Söze başlıyor, diyor ki : şimdi vatanımızın bir parçasını kurtarmış bulunuyoruz. Bu vaziyet karşısında, bu mevzûu üç bölümde mütalâa etmek gerekir. Oradan birisi diyor ki, aman, onu da üçe bölme! O da elimizden gider.

Böyle mevzûlarda mutlaka realist olunacaktır. Millî ihtiyaç neyi emrediyor, o bulunacaktır. Bir milletin büyük mütefekkeri, büyük idealist bütün milletin, bütün vatanının gerçek ihtiyâcını hissedebilen adamdır. Ama, başkalarından alınan fikirleri, ideolojileri aşlamak istiyorsa, o sadece zarar verir. Ne kadar büyük olursa olsun zarar verir. Adı geçenlere hürmetimiz vardır, hepsi büyüktür. Ama yanlışlıkları taraflar da çok meydandadır.

Tek netice budur.

YAHYÂ KEMÂL ŞİİRLERİNİ NE ZAMAN

ve

KAÇ YILDA YAZDI

Mehmet KAPLAN

1944 yılında İstanbul dergisinde *Ses* şiirini tahlil eden bir makâle neşretmiştim¹. Yazı üstâdın pek hoşuna gitmiş ve beni Park Otel'e çağırmıştı. Bu münâsebetle şiirlerine hayran olduğum *Yahyâ Kemâl* ile yakından tanışmışım.

— Aziz Kaplan, bilir misin *Ses* şiiri neşrolunduğu zaman, senin o uzun uzun tahlil ettiğin şiir hakkında Cenap Şehâbeddin ne demişti? «Ne var bu şiirde? bir hiç!» Cenap için şiir süslü mısralardan ibâretti. O, sâde güzelliklerin de bulunduğunu bilmiyordu.

Bu dostluktan sonra *Yahyâ Kemâl*'e ara sıra giderdim. Fakat onunla sofra ve içki masasında hiç bir zaman bulunmadım. Aramızda büyük bir yaş farkı vardı ve ben çekingen bir mizâca sâhiptim.

O zamanlar biyografiye meraklıydım. Şiirin yazılış târihi ile devir ve şâirin hayat hâdiseleri arasında münâsebet kurulabileceğini sanıyordum. Bu mes'ele her şeyden önce şiirin ne zaman yazıldığını bilmeyi gerektiriyordu. Bâzan bir şiirin yazılış târihi ile neşir târihi arasında farklar oluyor ve bu farklar araştırmacıyı şaşırtıyor. Meselâ meşhur *Sis* şiirinin yazıldığı ve basıldığı târihe dikkat etmeyenler Tevfik Fikret'i II. Abdülhamid istibdâdına karşı baş kaldırmış bir ihtilâlcı zannediyorlardı. Hâlbuki Fikret, kendi belirttiği târihe göre *Sis* şiirini 1902'de yaz-

¹ *Ses* şiiri hakkında, İstanbul, c. I, nr. 2, 15. Birincikânun 1944, s. 14.

muş, fakat o târihte değil, 1908'den sonra neşretmişti. II. Abdülhamid devrinde Fikret, ucu politikaya dayanan bir tek şiir neşretmemişti. Buna imkân da yoktu. Hafiye ve sansür karşısında, pek çokları gibi o da duygu ve düşüncelerini gizliyor, isyan ifâde eden şiirlerini bastırmaya cesâret edemiyordu.

Yahyâ Kemâl için mes'ele politik değil, estetikti. Böyle olmakla berâber o da zamanla hayat, san'at ve târih karşısında aldığı tavrı değiştirmişti. Meselâ gençlik yıllarında «nev-yunani» olan, eski Yunan san'atına karşı büyük hayranlık duygusu besleyen şâir, daha sonra ilhâmını Türk târih ve san'atından almıştı. Bu değişme ne zaman, hangi tesirler altında vukû bulmuştu? Bunu bilmek istiyordum.

Her şiirin arkasında belli bir vak'a, bir hâtıra bulunduğunu sanıyor, bunu tespîte çalışıyordum. O yıllarda çıkış noktası ile ulaşılan kemâl arasındaki farka fazla önem vermiyordum. Şâir ilhâmını hayâtındaki bir vak'adan alsa bile, onu olduğu gibi kaydetmiyor, işliyor ve işlerken değiştiriyordu. Buna göre bir şiiri, çıkış noktası veyâ ilhâm kaynağı ile izah mümkün değildi. San'atta «mükemmeliyeti» gâye edinen *Yahyâ Kemâl*, bâzı şiirlerine son şekli vermek için onlar üzerinde yıllarca çalışmıştı. Onun için önemli olan hayâtın ârızaları değil, özü, mânâsı, değişmeyen temel kıymetleri, bundan önce dil, şekil, güzellik ve mükemmeliyeti.

Bu kanâate vardıktan sonra, eserle, yazıldığı târih arasındaki münâsebeti araştırmaktan vaz geçtim. Eserin bizzat kendisini, yapısını incelemek bana daha sağlam bir yol olarak görünmeğe başladı. Mes'ele bu zâviyeden ele alınınca üzerinde durulacak noktalar değişiyordu.

Geçen gün eskiden yazılmış, yırtılmaktan kurtulmuş notlarımı karıştırırken, *Yahyâ Kemâl*'in şiirlerinin kronolojisi ile ilgili birkaç kâğıt elime geçti. Bunları kendisine sorarak öğrenmiş ve o esnâda kaydetmiştim. Bu târihler ne kadar doğrudur, bilmiyorum. Üstad çok kuvvetli bir hâfızaya sâhip olmakla berâber, o da herkes gibi yanılabilir. Ben, belki araştırmacıların işine yarar diye, tespît ettiklerimi aynen veriyorum :

1. <i>Biblos Kadınları</i>	1905
2. <i>Sene 1140</i>	1907 (Paris)

3. <i>Mâhur'dan Gazel</i>	1908
4. <i>Bir Sâkî</i>	1908
5. <i>Mükerrer Gazel</i>	1908 - 1940
6. <i>Mehlika Sultan</i>	1908 - 1919 (Tavus Dergisi)
7. <i>Açık Deniz</i>	1911 (Britanya) - 1925
8. <i>Özleyen</i>	1912 - 1915; tab'ı 1917 - 1918 (Yeni Mecmûa)
9. <i>Leylâ ve Nazar</i>	1913 - 1919
10. <i>Fâzıl Ahmed'e Gazel</i>	1915
11. <i>Viran Bağ</i>	1916
12. <i>Şeref-âbâd</i>	1916
13. <i>Çaldıran ve Mercidâbık</i>	1917
14. <i>Nedim'i Tahmis</i>	1917
15. <i>Yeniçeri'ye Gazel</i>	1917
16. <i>Hâmid'e Gazel</i>	1917
17. <i>Rutl-ı Giran</i>	1917 (Matlâı) - 1934
18. <i>Deniz</i>	1918 - 1919
19. <i>Akıncı</i>	1919 - 1920
20. <i>Ses</i>	1920 - 1921 (Dergâh)
21. <i>Dil Uyur Mest Olarak</i>	1427
22. <i>Kar Mûsikîleri</i>	1927 - 1940
23. <i>Hazan</i>	1932
24. <i>Mihr-âbât</i>	1932
25. <i>Meyhâne Böyledir</i>	1932 - 1940
26. <i>Rindlerin Ölümü</i>	1933 - 1934
27. <i>Geçmiş Yaz</i>	1934 - (Modâ'da)
28. <i>Erenköyü'nde Bahar</i>	1934 - 1940
29. <i>Bir Tepeden</i>	1935
30. <i>Deniz Türküsü</i>	1935 - 1940 (Akşam)
31. <i>Vuslat</i>	1936 - 1941
32. <i>Düşünce</i>	1937 (İzmir -Karşıyaka)
33. <i>Tanbûri Cemil Bey'e Gazel</i>	1937 (İzmir)
34. <i>İtrî</i>	1937 (İzmir) - 1943
35. <i>Mohaç Türküsü</i>	1938 - 1939
36. <i>Rindlerin Hayâtı</i>	1938 - 1941
37. <i>Yol Düşüncesi</i>	1939 (Mısır Seyâhâti) - 1941
38. <i>İsmâil Dede</i>	1940 - 1941
39. <i>Bir Dosta Mısrâlar</i>	1941

KADER Mİ?

Dr. Agâh OKTAY GÜNER

Dünyâ milletleri ölçüsünde Türk Milleti'nin kaderi, çoğu kere nankörlükle karşılaşmak oluyor. Güçlü, kudretli, varlıklı devirlerinde Türk Milleti kadar hoş görülü, sabırlı, anlayışlı bir millet göstermek mümkün mü? Bu sözleri, Türklük gayreti ile değil, târihi gerçeklere dayanarak ve dünyâ üzerinde gezip görebildiğimiz ülkelerin, bize verdiği kesin ölçülerden alarak söylüyorum.

Türk, bir cihangir millet olarak, idâresi altında bulunan kavimlere karşı efendi olma hassâsiyetini dâimâ diri tutmuştur. Balkan milletlerinin millî dil ve şahsiyet sâhibi olmaları, Türk Milletinin hâkimiyet anlayışına öz teşkil eden mayada aranmalıdır. Bu maya, *Îlâ-i Kelimetullah*'tır. Büyük devlet adamı, büyük asker Osman Gâzi'nin, oğlu Orhan Bey'e : «*Oğlum bizim işimiz kuru kavgâ değildir.*» vasiyeti, gerek icrâatında, gerek devlet idâresinde Allah'ın emirlerinden ayrılmamak gerçeğinde düğümlenir.

Ortodoks Kilisesi eğer bugün ayakta ise Hz. Fâtih'in İstanbul'a girince uyguladığı dinî politika sâyesindedir. Haçlı Orduları'nın Bizans döneminde, içerisinde, içki ve kadın âlemleri yaptığı Ayasofya, Türk Hükümdârından yalnızca saygı görmüştür. Duvarları ve taşları bile, Hıristiyanlığa hizmetten İslâm'a hizmete kavuştuğu için Hz. Fâtih'e, ordusuna ve topyekûn millete duâcı olmak borcundadır.

Ancak Batı medeniyeti, madde plânındaki bütün teknolojik gelişmelerine rağmen ruh kemâlini tadamamıştır. Bu büyük nasipsizlik sebebi ile de kendisini aşamamıştır. İslâm'ın kılıcı olan Türk Milletine ve onun hâkimiyet asırlarına ne yazık ki hâlâ düşmanlık ve kin duymaktadır. Batı medeniyetinin en zayıf yönü de budur. Aya gitmeyi başarmasına rağmen, insan gerçeğine ulaşamamış olması, bu akıl almaz egoizm, belki de Batı'nın çöküşüne sebep olacaktır.

Medeniyetin gücü rakamların büyümesinde değildir. Medeniyet, özü olan insanın kendi hakikatini idrâk edip, nefsini islâh etmesiyle, sağlam kadrolara ve onlardan zuhûr edecek müesseselere ve eserlere dayanır. Doğu ve Batı arasındaki büyük ayrılık, aslında insana bakışta düğümlenmektedir. Bu bakış, istisnâları hâric, Şark medeniyetinin insanını vefâlı ve gerçeğe saygılı kılmıştır. Batı medeniyeti ise şekli hürriyetlerle cihazlandırdığı insanı, kendi nefesine ve menfaat dünyasına esir kılmıştır.

Bizim 1975'den bu yana, el ile tutulabilir ölçüde tesbit edebildiğimiz sağlam olaylar, milletçe kaderimizin gördüğü nankörlüğü, ne yazık ki doğruluyor. Ticâret anlaşması imzalamak üzere gittiğim Macaristan'da, resmî müzâkerelerden sonra Estergon'u ziyâret etmiştim. Avusturya'nın târifsiz bir kin ile yıktığı Türk eserlerinden ayakta kalabilenlerini Macarlar dikkatle koruyorlardı. Müzenin poster satışı yapılan mağazasında, bana çok garip gelen bir fotoğraf gördüm. Hz. İsa çarmıha gerilmiş can veriyor, etrâfında merhametsiz tavırlı askerler ve başlarında kavuğu, belindeki palası ve sırtındaki kürkü ile bir Osmanlı Paşası... Zarif ve nezâketli Macar yetkililerine tablonun aslını görmek istediğimi ifâde edince, beni müzenin büyük bir salonunda teşhir edilen tablonun orijinaline götürdüler. Yağlı boya, renkli ve adam boyundaki bu tablo, Papa'nın Estergon şehrine, dokuzyüzüncü kuruluş yılı hâtırası olarak hediye edilmiş. Macarlar, bu çirkin ve insafsız taassup mahsûlü karşısında çok mahcup ve üzgündüler. Onlara : Hz. İsa devri nerede, Osmanlı devri nerede? Aradaki 14 asır ne olmuş? dedim. Bir kere daha mahcûb oldular. Amma ne hazin ki papalık, yalanın utanacağı ölçüde hakikat-

ten nasipsiz bir tabloyu Macarlara hediye edebiliyor. Hâlbuki papalık, Hristiyanlığın rûhânî lideridir ve din adamı olabilmenin ilk şartı da kin ve yalandan sıyrılmaktır.

Osmanlı Kuvvetleri Orta Avrupa'ya girerken Kral Brakovitch, Jean Hunyad'a şunu soruyordu: «Türkler mağlûb edildikleri takdirde, Sırp Ortodoksluğunun âkibeti ne olacaktı?» Mutaassıp Hunyad da şu cevâbı verecekti: «Sırbistan'ı baştan aşağı Katolik Kiliseleri ile dolduracağım!» aynı konuda Fâtih Sultan Mehmed'in cevâbı ise: «Her câmi'in yanına bir Ortodoks Kilisesi kurulmasına müsâade edeceğim.» olmuştur.

Bu beyan sözde kalmamış, aynen icrâata intikâl etmiştir. Gel gör ki Ortodoks Hristiyanlığın yaşamasına imkân sağlayan Türk'ün kaderi, Papalığın bu insafsız davranışı ve nice emsâlleri ile karşılık bulmuştur.

Viyana'ya ilk yolum düştüğünde, talihsiz serdar Merzifonlu'nun Otağ kurduğu tepeyi ziyâret ettim. Tepenin doğusunda Merzifonlu'nun karargâha tebdil eylediği kiliseyi de gezdim. Girişte, sağdaki odayı camekânlarla donatmışlardı. Bunlardan birisinde kitaplar sergileniyordu. Çok iyi Almanca bilen mihmandârıma kitap isimlerini tercüme etmesini ricâ edince, yüzünün kızırığını gördüm. Haklıydı, kitabın başlığı aynen şöyleydi. «Kan Yalayan Köpek, Türk'ün Târihi» Türk Ordusu Merzifonlu'nun kumandasında harbin bütün şartları içersinde insânî ölçülerden ayrılmamıştı. Ama Avusturyalılar Türk'e küfreden kitapları müze hâline getirdikleri bu kilisede, rahatça sergileyebiliyorlardı. Milletlerin birbirlerine olan karşılıklı husûmetlerini küfür seviyesizliğine indirmeden dile getirmeleri de mümkündür. Bizim kütüphânelerimizde de Avusturya'nın hakârete lâayık görüldüğü nice eserler vardır. Ancak biz bunları sergilemeyiz.

Bu yıl Kasım ayının son günlerinde Malta'da Avrupa Konseyi Parlamentosunun «Bütçe ve Hükûmetler Arası Çalışma Komisyonu»nun toplantısı vardı. Malta Meclis Başkanı komisyon üyeleri şerefine bir dâvet düzenledi. Malta Cumhurbaşkanı'nın da katıldığı bu toplantıda bir ara meclis başkanları bana dönerek: «Malta'da halk arasında Türklerle il-

gili yaygın bir deyim vardır: *Le malheur Turc!*¹» Cumhurbaşkanı beni kastederek: «Sayın komisyon başkanını üzmemeyelim» dedi. Tebessüm ettim. Cumhurbaşkanının nezâketine teşekkür ettikten sonra, Meclis Başkanına döndüm: «Sayın Başkan, bugün bize Malta'daki târihi eserleri gezdirdiler. Türk hâkimiyet döneminde Malta'da tek taşın yıkıldığını, tek kurusun gasb edildiğini söyleyen çıkmadı. Amma Napolyon'un Mısır seferi sırasında hastahânelerdeki bütün gümüş eşyalara dahî el koyduğunu anlattılar. Özellikle Napolyon çalmasını diye atalarınızın büyük kilisedeki gümüş kapılı bölmeyi isle karartarak Napolyon'a kararmış ağaç diye takdîm ettiklerini ve bu sâyede kilisenin soyulmasını önlediklerini dinledik. Hal-kınız bu soygun döneminden *Le bonheur Napoleon*² diye bahsediyorlar. Bir Türk olarak halkınızdaki takdir ölçüsüne şaşmıyorum. Çünkü sebebini çok iyi biliyorum.» dedim.

Ne hazin tecelli!... Asil ve efendi millet olmanın bir nev'i günâhını ödüyoruz. İsfahan'ı ziyâretimde İranlılar iftiharla İsfahan'ın en yüksek eseri diye Ali Câmii'ni göstermişlerdi. Bütün gelişmelere rağmen hâlâ bu câmi'in minâresini aşan bir eser İsfahan'da yapılamamıştı. Bir selvi gibi ince ve sağlam cami'in minâresi asırlar ötesinden bir büyük adamın hicrânını dile getiriyordu. Türk hükümdârı Sultan Sencer kırdâ avlanırken okunu tavşan diye çalığa salmış ve Ali isimli küçük bir çocuğun ölümüne sebep olmuştu. Meyûs ve mükedder hünkârın huzûruna, kucaklarında küçük yavrunun soluğu kesilmiş vücûdu ile gelen âilesi Sultan'ın hiç bir teselli cümlesini dinlemiyor, yalnızca ağlıyorlardı. Hiçbir vaat onları teskin edemiyordu. Sultan tekrar tekrar özür diledikten sonra, bu kazâdan duyduğu elemi bir kere daha dile getirdi. Çocuğun âilesi senden helâllik için, oğlumuz adına bir eser inşâ ettirmeni ve onun adını ebedi kılmanı istiyoruz dediler. İşte Ali Câmii böylece talihsiz yavrunun adını günümüze getiren bir eser oldu. Sultan Sencer'in bu hicranlı âtîfeti târimizde ne ilktir, ne de sondur...

Polonyalılar Türkleri çok sever ve Türklere minnettar-

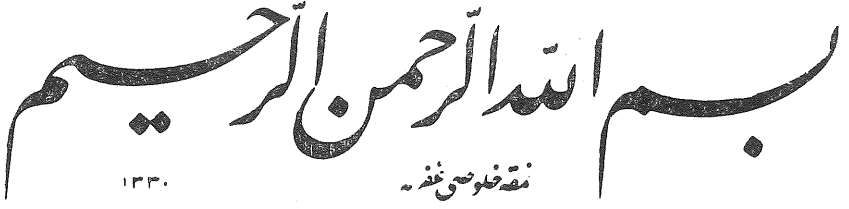
1 Türk belâsı!

2 Napolyon saâdeti!

dırlar. Polonyalı bir aziz: «Türkler atlarını Vistül ırmağında suladığında Polonya hür olacaktır» demiştir. Polonya Cermen ve Rus işgâli ile çile doldururken, ona devlet haysiyetini çok görmeyen yalnız Osmanlı olmuştur. Ama bütün bunlar Karakovi'de Jan Sobiyeveski'nin atının nalları ile ezdiği sarıklı Türk askerlerinin heykelini başköşede tutmaktan Polonyalıyı alıkoyamamıştır.

Yıllarca önce bir İstanbul ermenisi Marsilya'ya yerleşir. Kızkardeşi de bir Fransız doktorun yanında işçi olarak çalışmak üzere gelir. Fakat doktor işvermez, vâdini tutmaz. Daha önce gelmiş olan abla yaşlanmış ve hastadır. Günlerce iki kızkardeş ekmek parası için çalmadık kapı bırakmazlar. Sonunda birlikte İstanbul'a dönmeye karar verirler. Bilet alacak paraları yoktur. Marsilya'daki Türk Konsolosuna mürâaat ederler. Konsolos resmî tahsisâtın bittiğini bu sebeple kendilerine bilet parası veremeyeceğini ifâde edince, dünyâ kadıncağızların başlarına yıkılır. Ermeni abla kızkardeşine dönerek, çâre yok burada kalacağız ve açlıktan öleceğiz çünkü Türkler de bir talebe karşı hayır demişlerse, artık o talep sâhibine Allah'ın kapısı kapanmış demektir, der. Bunu duyan konsolos hemen elini cüzdanına atar ve kendi kesesinden ermenilerin biletini alır İstanbul'a yolcu eder.

Türk Milleti için özellikle İslâm ile biliş kurduktan sonra yalnızca *insan olmak, insanı sevmek ve insanlara hizmet etmek* esas olmuştur. Hükümdârından çobanına bu âhenk ve bu ölçü yol göstermiştir. Türk'ün hâkimiyet asırlarında hükümfermâ olan bu idi. Bugün taşımızda, toprağımızda hep bu büyük medenî yaşayışın izleri, hâtıraları vardır. Batı'nın Hristiyan taassubu ile insafsızca söylediği yalanlar, ettiği iftirâlar hemen hiç eksilmeden devâm etmektedir. İşin acı olanı ister kapitalist ister marksist olsun Hristiyan medeniyetinin Türk'e olan Haçlı taassubuna bir de kendi insanımızın kendi milletine, kendi devletine olan düşmanlığı eklenmiştir. Asırlardır, dışımızdaki düşmanların yıkamadığı millî varlığımızı, şimdi kendimiz yıkma yolundayız. Dışımızdaki düşmanlıklara nankörlük dedik, ama ya içimizdekilere ne diyelim? Allah bu aziz milleti nankörlerden olduğu kadar hâinlerden ve gâfillerden de korusun...

Vefâtının Kırkıncı Yıldönümü Dolayısıyla

HATTAT HULÛSÎ EFENDÎ

M. Uğur DERMAN

Eskiler, «Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır» demişler. Hakkâ ki güzel söylemişler. Eğer bu kahve kıtlığını görse-lerdi, muhakkak ki ‘kırk’ yerine ‘seksen’ derlerdi! Her neyse, benim hikâyemin kahveyle alâkası yok... Sizlere ahlâkıyle ve san’atıyla ‘büyük’ olan bir zâtı tanıtmak arzusundayım: Hattat Hulûsî Efendi. Bu ihlâslı şahsiyetin kırkıncı vefat yıldönümü 8 Ocak 1980’e rastlıyor. Kendilerini tanımak şerefine ermiş ve bir kahvesini de içebilmiş değilim. Yâni, atasözümüzde verilen vâdenin sonuncu yılında ve bir hatır yerine getirmek gayreti içinde bu satırları yazmıyorum! Ancak, mensûb olduğu san’atın ve sâhip bulunduğu ahlâk anlayışının rafa kaldırılmak istenışı yüzünden, daha dün sayılabilecek kadar yakın bir zamanda yaşayan bu mübârek adamı tanıyanlar öylesine nâdir ki... Zâten, ben de onları şâhit tutarak bu yazıya niyet ettim.

Hulûsî Efendi’nin ismini, şahsen ilk defâ 1956 yılında duyduğumu hatırlıyorum. Rahmetli üstâdım Necmeddin Okyay (1883 - 1976)’a «*Son devirde Ta’lîk hattını en güzel kimler yazardı?*» diye sorduğumda: «*Hocamız Samî Efendi Hazretleri*» cevâbını vermiş ve ilâve etmişti: «*Lâkin O’nun yetiş-*

Hattat Hulûsi Efendi'nin gençlik devresine ve ömrünün son yıllarına âit iki resmi.

tirdiği, benim de kendisini ikinci hocam saydığım bir Hazret-i Hulûsi vardı... Bu zât-ı akdes, Celî Ta'lyk'den başka, bilhas-
sa meşk Ta'lyk'ını ve hurde (ince, küçük) Ta'lyk'ı gerek Türk, gerek Acem üslûbunda öylesine ruhnüvâz ve şîveli yazmıştır ki, yalnız son devirde değil, geçmiş asırlarda da nazîri yoktur». Bunları söylerken, mubâlağa etmediğini isbât için Hulûsî Efendi'ye âit, elinde mevcut eserler üzerinde de izâhat vermişti. Hocamdan, bu emsalsiz san'atkâr hakkında o gün ve daha sonra duyduklarım, şu satırları yazan üzerinde derin tesirler uyandırdı. Kendilerinin filizlendirdiği bu haklı hayranlığı gören Üstâd Okyay da, nasılsa beğendiği bir meş-
kım olursa, yâhut başka bir sebeple nâçiz çömezini sevindir-
mek isterse, elindeki Hulûsi yazılarından bir veyâ birkaçını armağan eder ve o gün artık dünyâlar benim olurdu! Hak her ikisine de rahmet eylesin.

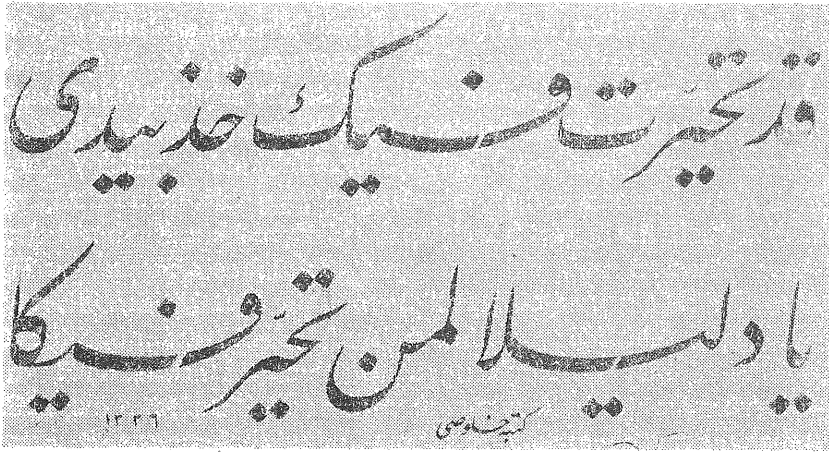
Cumhûriyet Gazetesi'nin 9 Kânûn-ı sâni 1940 salı günü çıkan nüshasından bir haber :

«Kıymetli Üstâd Hulûsî'yi de kaybettik.»

«Memleketimizin nâdir yetiştirdiği yazı san'atkârlarımız-
dan Hattat Hulûsi dün hayâta gözlerini yummuştur. Uzun

seneler memleket irfan ve san'at âleminde eşsiz ve bedîi eserleriyle temâyüz ederek yazı san'atımızda büyük bir boşluk doldurmuş olan merhum, fazilet ve yüksek ahlâkî meziyetleriyle de tanınmış ve sevilmiş idi. Sultan Selim Câmîi'nde ve Medresetülhattâtıyn'de, Dârüşşafaka'da husûsî muallimlikleriyle elli yılı mütecâviz bir zaman hizmetleri dokunmuş ve birçok vatandaşlar yetiştirmiş, en son türbeler müfettişliğinde çalışmıştır. Cenâzesi bugün Çarşamba'daki evinden kaldırılarak, namazı öğle namazını müteâkıp Fâtih Câmîi'nde kılınacak ve Edirnekapi'daki âile makberine defnedilecektir. Tanrıdan mağfiret niyâz eder, kederdide âilesine başsağlığı dileriz.»

Gazetede Hulûsi Efendi'nin vefâtına bu kadar yer verilmesine bile şükretmek lâzım! Muhakkak tanıyan biri yazmış veya yazdırtmış olmalı... Şimdi de İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın «Son Hattatlar»ından, merhum hakkında mâlûmat çıkaralım (s. 551). Şu işe bakındı siz... Ne idüğü belirsiz, hattat denilemeyecek evsaptaki kimselere bile, yegâne kaynak sayılan kitabında — kendisine karşı olan hürmetlerinin derecesine göre — sayfeler ayıran İbnülemin merhum, Koca Hulûsi Efendi'ye ancak Cumhûriyet Gazetesi'ndeki ölüm haberi kadar yer verebilmiş! Kütüphanesinde lâtif bir yazısı varken, O'nun kudretini göstermeyecek alelâde bir kıt'asını koymuş. Tanıyanlar bilirler, Hazret birine kızdı mı, ondan bahsederken ya iğneler — iğnelemek ne ki, çuvaldızlar! — yâhut ehemmiyet vermez bir edâ ile geçiştirir. Zâhir, Hulûsi Efendi'yle de aralarında bir şey vâki' oldu. Benim duyduğuma göre, Mahmud Kemâl Bey, kalbur üstü zevâta hâtıra kabîlinden birkaç satır yazdırttığı defterine yazmasını Hulûsi Efendi'ye de söylemiş. O da, bu arzûyu evinde gerçekleştirmek üzere defteri yanına almak istemiş. Hayır, illâki kendi önünde yazılacak! Hulûsi Efendi de yazmamış, esâsen İbnülemin gibi çetin mizacılarla ülfet eylemekten de pek hoşlanmazmış... İşte bu mes'ele büyüüp Mahmud Kemâl Bey'i muğber etmiş. Kitabında, bu melek tabiatlı adam aleyhine yazmıyor — zâten ne yazabilir ki? — ama, lehinde söyleyebildiği de, «...*Mehâreti Ta'hyk'de idi. O yazıyı zamânında en güzel yazanlardandı*» dan ibâret! Hak, cümlemizin kusurlarını affeylesin.

Hulûsi Efendi'nin Celî Ta'lık'ı ile Arapça bir beyit (1336 H. - 1918 tarihli).

Meâli: «Ey varlığında hayrete düşene delil olan (Allah)! Zâtın için hayrette kaldım, elimden tut!». (İbnülemin M. Kemâl Kütüphanesinden - Aslının eb'âdî 14×26 cm. dir)

Necmeddin Efendi'nin bizzat kendisinden tesbit ettiğine göre, Mehmed Hulûsi Efendi, 15 Muharrem 1286 (27 Nisan 1869) salı günü, sabah namazı vaktinden önce, Fâtih Çarşanası'nda doğmuştur. 'Mehmed' asıl adı, 'Hulûsi' de sonradan aldığı mahlâsıdır. Babası Hâfız Mustafa Efendi Mismar Şüca' Câmii imâmı olup, aynı zamanda Fâtih dersiâm hocalarından ve Darüşşafaka muallimlerindendir. Bundan dolayı Hulûsi Efendi yazılarına bâzan «Hocazâde Mehmed Hulûsi» şeklinde imzâ koyar. İptidâî tahsilinin yanısıra hıfza çalışmış, hâfız olmuş, câmi derslerine devâm ederek kendisini bu sâhada yetiştirmiştir. Sultan Selim Câmii Müezzinliği vazifesini ömrü boyunca sürdüren Hulûsi Efendi'nin, öyle güzel bir sese sâhip olmadığını, hat talebesinden Hâfız Kemâl Batanay söylemişti. Kemâl Bey ziyâretine gittikçe: «Haydi Hâfız, sen okuyuver!» diyerek ezana O'nu çıkartırmış. Bahsettiğim zamanlar, oparlör devri değil; minâreye beş vakitte, bir ibâdet neşvesiyle çıkıldıgı da unutulmasın!

Hulûsi Efendi Sultan Selim Mektebinde Sülûs-Nesih yazılarını öğrenmeye başlamış, bu mektebin hocası Osman Nuri

Efendi¹ 1300 H. (1883)'de O'na hem icâzet², hem de kendi hocası olan merhum Mehmed Hulûsî Efendi'nin³ mahlâsını aynen vermiştir. Bu icâzeti tasdik eden diğer hattat da Şevkî Efendi çıraklarından Mehmed Şükrü'dür⁴. Zikredilen icâzetnâme-yi 1958 yılında Hulûsî Efendi'nin âilesinde görmüştüm.

San'atkârimız daha sonra Muhsinzâde Abdullah Bey'e⁵ devâm ederek Sülûs-Nesih yazılarını adamakıllı ileriye götürmüştür. Fetvâhâne müsevvidi Karinâbâdî Hasan Hüsnü Efendi'den⁶ de Ta'lık hattına başlayıp o tarzdaki yazıyı öğrenmiştir. Hocasına götürdüğü Ta'lık meşkini ve altında bu hocanın yaptığı «çıkartma»ları⁷ Necmeddin Efendi bana gösterirken «Evlâdım, bunlar Hulûsî Efendi'nin ilk hocasından yazdığı zamâna âittir» demişti de, ağzım açık kalmıştı. Çünkü Hüsnü Efendi san'at endişesinden ziyâde, Fetvâhâne mensupları için sür'atli yazılabilecek Ta'lık tarzını öğretiyor. Eh, talebe ne yapsın? Onun yazısı da o kadar olur! Vaktâ ki Hulûsî Efendi Çarşamba'lı Hacı Arif Bey'den⁸ yazmaya başlar, o zaman işin rengi değişir. Arif Bey, fevkalâde istidâtlı gördüğü Hulûsî'ye, kendisine birşey olursa, Sami Efendi'den⁹ Ta'lık öğrenmesini vasiyyet ve bir müddet sonra da vefât eder. İşte Hulûsî Efendi bundan sonra esas üstâdını bulmuş-

1 Son Hattatlar, İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, İstanbul - 1955, sh. 253. Ancak burada Osman Nuri Efendi'nin Şevkî Efendi'den yazı öğrendiği zikredilmekteyse de, Hulûsî Efendi'nin 1300 H. târihli icâzetnâmesindeki kayda nazaran, Osman Nuri, Mehmed Hulûsî Efendi'nin çırağıdır. Belki bu târihten sonra, Şevkî Efendi'den de (adı geçen eserin 397 - 399. sayfelerine bakınız) istifâde etmiştir.

2 «İcâzet» için bkz.: Türk Ansiklopedisi, c. 19, sh. 57.

3 Son Hattatlar, sh. 134 - 136.

4 a.g.e., sh. 413.

5 a.g.e., sh. 20 - 23.

6 a.g.e., sh. 546 - 547.

7 «Çıkartma» için bkz.: Türk Ansiklopedisi, c. 19, sh. 56.

8 Çarşamba'lı Ârif Bey için bkz. Son Hattatlar, sh. 49-53 ve «Hattat Hacı Ârif'ler» M. Uğur Derman, 50 San'atsever Serisi, 1965-21.

9 Sâmi Efendi için bkz. Son Hattatlar, sh. 355-365 ve «Büyük Bir Hat San'atkârimız: Sâmi Efendi», Uğur Derman - Hayat Tarih Mecmuası, 1969-5.

tur. Bu devrine âit bir meşkı¹⁰ Necmeddin Efendi gösterdiğinde, yine pek şaşırmıştım. Çünkü bu defâ da talebe, mükemmeliyetle hocasına çok yanaşmıştı. Tevekkeli şâir boşuna söylememiş :

«Hüsn-i hat gerçi ki şâkirde demir leblebidir,
Âheni mum eden üstâd-ı güzînin lebidir».

(Güzel yazı, öğrenen için demir leblebi yemeye benzer, lâkin o demir, hocanın ağzında muma döner.)

1314 H. (1897) de Sami Efendi'den icâzete hak kazanan Hulûsi Efendi, aynı yıl eski hocası Hüsnü Efendi'den de teberrüken icâzet almıştır. Her iki kıt'a da merhum Necmeddin Okyay'da idi. Lâkin Sami Efendi'den alınan icâzetnâmenin altına, izin cümlesini istediği güzellikte yazmaya bu üstâdın eli bir türlü değmediği için, o kısım boş olarak kalmıştı. Zâten 1323 H. (1906) de icâzet verdiklerinin (Ömer Vasfi¹¹, Küçük Hamdi¹², Necmeddin¹³, Abdülkâdir¹⁴ Efendiler ve Nazif Bey¹⁵...) izin cümlelerini de Sami Efendi bizzat yazmayıp, bu vazifeyi kendi nâmına Hulûsi Efendi'ye bırakmıştır. (Bunlardan dördünün icâzetnâme fotoğrafları için bkz. Son Hattatlar, sh. 234 - 265 - 492 - 598).

1315 H. (1898)den sonra genç Hulûsi — câmi vazifesinin dışında — günlerini tamâmen yazı san'atına hasreder ve bu vâdide sür'atle gelişir. Sülûs-Nesih nevi'lerinde de usta olmakla berâber, hocasının telkiniyle daha çok Ta'lıyk hattına emek verir. O sıralarda Sami Efendi, bu çok beğendiği talebesini teşvik için, şahsına yazı sipâriş edildiğinde : «Vaktim yok, Hulûsi'ye yazdırın» diye reddeyleyler, tavsiyesi üzerine Hulûsi'ye mürâcaat olundukta yazıların yazılmasına geniş öl-

10 «Meşk» için bkz.: Türk Ansiklopedisi, c. 19, sh. 56.

11 Ömer Vasfi Efendi için bkz. Son Hattatlar, sh. 262-267 ve «Kardeş İki Hattatımız», M. Uğur Derman, 50 San'atsever Serisi, 1966-22.

12 Küçük Hamdi Efendi için bkz. Son Hattatlar, sh. 107-110.

13 Necmeddin Efendi için bkz. a.g.e., sh. 597-601.

14 Abdülkadir Ef. için bkz. a.g.e., sh. 490-492.

15 Nazif Bey için bkz. a.g.e., sh. 232-235 ve «Hattat Nazif Bey», Uğur Derman, 50 San'atsever Serisi, 1963-19.

Hulûsi Efendi'nin, hocası Sâmi Efendi tarafından — sol alt köşesine — izin cümlesi yazılamadan kalmış olan Ta'hîk icâzetnâmesi. (Aslının eb'âdındadır)

çüde yardımda bulunurmuş. Bu insâni davranışı anlatan Necmeddin Efendi, şunları da sözüne ekledi: «Ben Hulûsi Efendi'yi Sami Efendi'ye devâmım sırasında tanıdım. Hoca hasta olduğu veyâ başka bir sebeple ders gösteremediği zamanlar, Hulûsi Efendi onun yerine bizim meşklerimize bakar, harfleri târif ederdi. Kendisi, Ta'lyık hattını Sâmî Efendi'den Hicrî 1310'larda öğrendiği için yazı şivesi de o üslûptadır. Bizler ise aynı üstâddan Hicrî 1320'lerde Ta'lyık yazdık. O zamanlar Sami Efendi harf çanaklarını biraz küçültmüş, eskisi gibi keskin yazamamakla berâber, tavrını daha da kemâle erdirmişti. Bu sebeple, Celî Ta'lyık anlayışımız cihetinden Hulûsi Efendiyle bizim aramızda belli belirsiz bir fark mevcuttur.

Hulûsi Hoca 'Sakız koçu'na meraklı idi. Mâlûm, bu cins koçlar pek kudretli ve asabî olur, kafa attı mı insanı öldürebilir. Galiba bir keresinde, vurup Hulûsi Efendi'nin de elini incitmişti. Bu yüzden Sami Efendi Hocamız — san'at nâmına — O'nu bu merakından vazgeçirmeğe çalışırdı. Bir gün Çarşamba'daki evinde Hulûsi Efendi'yi ziyârete gitmiştim. Kendisiyle hoşbeşte bulunurken, bir gürültüdür koptu; ahşap ev zangır zangır sarsılmağa başladı. Aklım başımdan gitti, yerimden fırladım. Koca Hulûsi Efendi, ellerini dizlerine vura vura benim hâlîme gülmeğe başladı! 'Aman Hocam, ne gülüyorsun? Zelzele oluyor!' diye bağırdım. Kahkahaların arasında 'Hah hah ha... Haydar, Haydar' dedi. Büsbütün şaşır-dım. Meğer beslediği Sakız koçunun adı Haydar'mış ve cûş u hurûşa geldi mi, alt katta bağlı olduğu temel direğine boy-nuz vurur, evi böyle sallarmış. O günkü korkumu unutamam.

Hulûsi Hoca, meşk ve kıt'alarını bilhassa sulu mürekkeple yazardı ki, hattın akışı renk farkından hissolunabilsin. Harfler elinden son derecede keskin ve pürüzsüz çıkar, kazârâ bir pürüz olsa, onu tashih kalemtraşı¹⁶ ile kazımayıp, ağzında hafifçe ıslattığı ince bir fırça ile alıverirdi. Harfin eksik çıkmış kısımlarını da, üzerinde mürekkep kuruyup kalmış kamaş kalemî ağzında nemlendirip, oraya temas ettirerek doldururdu. Zîrâ, hokkaya yeni daldırılan bir kalemden fazla mürekkep

16 «Tashih Kalemtraşı» için bkz.: Türk Ansiklopedisi, c. 21, sh. 154-155.

نیست غم که خپ را ایل سخن

لنکیش ایند تخمین من

کاسه چینی که صدای من

خود صفت خویش را دایم کند

کتابه النقیه حافظ محمد خلوصی

تلمیذ سامی غفرلها

۱۳۲۷

Hulûsi Efendi'nin «İran üslûbu»nda yazdığı bir Ta'lıyk şâheseri (1327 H. - 1900 tarihli). Bilhassa sulu mürekkeple yazılmıştır.

Meâli : «Söz taşıyanlar, hasedlerinden, beni takdîr için ağız açmazlarsa, gam yemem. Ses veren çini kâse ancak kendi hüviyetini ortaya koyar.» (Ashının eb'âdındadır)

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين

بارك الله في كل شيء

بولور انكلا شرف نظم شریف

نقشہ خلاصی

۱۳۲۵

Hulûsi Efendi'nin meşk Ta'hıyk'ı olarak yazdığı 1325 H. (1907) tarihli enfes bir kıt'a.

Hilye-i Hakani'den iki beyit : «Bilmeyen şevket-i Bismillâh'ı * Anlamaz sırr-ı Kelâmullâh'ı * Bârekâllah, zehî sırr-ı Latîf * Bulur ânınla şeref, nazm-ı şerîf». (Aslının eb'âdındadır)

akabilir. Bunlar, Hulûsî Efendi'ye has buluşlardı. Bir başka husûsiyeti de, kelimeyi, hattâ harfi bitirir bitirmez noktalarını koymasındı. Çünkü hattatlar, umûmiyetle satır veyâ yazının tamamlanmasından sonra harflerin gerekli noktalarını koyarlardı.

Bilhassa yazı yazılmak için soluk ve hafif renklerle yaptığım ebrû kâğıtları üzerine yazdığı Hilye-i Şerifler akla durgunluk verecek letâfettedir. Çarşamba'daki evinde, dâima oturduğu minderinin çukurlaşmış bir köşesi vardı ki, kâidesini bu çukura yerleştirip sağ dizini dikti mi, ancak o şekilde rahat yazabildiğini, başka yerlerde aynı suhûletle yazamadığını söylerdi. Kamış kalemi¹⁷ kâğıda en yakın yerinden o tombul elleriyle sıkarak kavrır, gâyet ağır hareketlerle yürütürdü. Kalem o sür'atinden hiç beklenmezken, bir de bakardık ki, harf, yâhut kelime, bütün haşmet ve letâfetiyle yerine oturuvermiş!»¹⁸

Hayâtının hiç bir devresinde siyâsetle ilgilenmiyen Hulûsî Efendi'nin başından, 1913 yılında siyâsî bir mâcerâ geçmiştir: Kendisinin, İttihâd ü Terakki Fırkası muhâlifî olan Kemâl ismindeki kardeşi, bu kanlı teşekkülün halkı sindirme politikası gereği Sinob'a sürülür. Bu meyanda biçâre Hulûsî Efendi de aynı şehre yanlışlıkla sürgün edilir. Birkaç ay sonra hatânın farkına varılarak İstanbul'a iâde olunur! O kâfile ile Sinop menfâsına gidenlerden merhum gazeteci Refî' Cevad Ulunay bana şöyle demişti: «Berâber bulunduğumuz müddet içinde, biz O'nun mâruf hattat Hulûsî Efendi olduğunu anlayamadık, başında sarığı ile bir câmi imamı sanmıştık. Fazla konuşmaz, hele kendisinden hiç bahsetmezdi. Ayrılışından sonra hüviyetini öğrendik ama, iş isten geçmişti!». Eh, Hulûsî Efendi'nin ömrü zâten sabırla yürümüş; sabrına tatlı bir misâl olarak, Necmeddin Okyay merhumdan işittiğim

17 «Kamış Kalem» için bkz.: Türk Ansiklopedisi, c. 21, sh. 149-153.

18 Hulûsî Efendi'nin, yazmadan evvel ve yazdığı sırada talebesine neler tavsiye ettiğini, tilmizlerinden Mahmud Bedreddin Yazır, «Kalem Güzeli» isimli eserinin 2. Cildinde (sh. 162-164), ihlâşlı bir ifâde ile dile getirmiştir.

şu mârifetini nakledeyim : Hattat Ömer Vasfi Efendi'nin evinde toplanan arkadaşlarına ikrâm için, ırmık helvasını kül ateşi üstünde tam dört saat müddetle hiç sıkılmadan devamlı karıştırmak ve yakmadan kavurmak, ancak böyle İlâhi sabır sâhiplerinin işi olsa gerektir!

Sinop dönüşü, san'atkârimızın tâlihi güler ve Evkaf Nâzırı Hayri Efendi'nin teşebbüsüyle 6 Mayıs 1914'de açılan Medresetülhattâtıyn'e Ta'lıyk muallimi olarak tâyin edilir. Daha önce Dârüşşafaka'da ve o sıralarda Medresetülkuzzât (Kadırlar Medresesi)'da yazı hocalığı vazifesinde bulunan Hulûsi Efendi, evinde veyâ Sultan Selim Câmii'nde de meraklılarına — mûtad üzere teberrüken —¹⁹ hat dersleri vermekteydi.

Medresetülhattâtıyn (Hattatlar Medresesi), Bâbıâlî — yâni bugünkü İstanbul Vilâyeti — karşısında, yakın vakte kadar M.E.B. Basma Eserleri Derleme Müdürlüğü olarak kullanılan 'Yusuf Efendi Sıbyan Mektebi' binâsında faaliyetini sürdürmekteydi. Bu feyizli san'at yuvasına devâm edenlerin mevcûdunu gösteren bir vesika bulunmadığı için, Hulûsi Efendi'den meşk alanların hepsini tesbite imkân yoktur. Ancak son devrin mâruf hat üstadları Halim Özyazıcı (1898 - 1964) ve Mâcid Ayrıl (1890 - 1961), genç yaşta vefât eden Küçük Mâcid Bey, Dr. Hikmet Bey, Ressam Şeref Akdik bunlar arasında ilk akla gelenlerdir. Yine yaşayan hattatlarımızdan Kemâl Batanay ve Hâmid Aytaç Beyler, kendisinden medrese hâricinde Ta'lıyk meşk etmişlerdir. Murtezâ zâde Ârif Efendi ismindeki en eski talebesi de fazla yaşamamış bir kâbiliyettir. Medresetülhattâtıyn'de her Ramazan ayı açılan sergilerde Hulûsi Efendi'nin eserleri de teşhîr edilir ve büyük alâka toplarmış. Aynı müessesede 'hat târihi muallimi' sıfatıyla bulunan Hüseyin Hâşim Bey'in²⁰, bir vesile ile Hulûsi Efendi hakkında yazdığı şu samimi 'medhiye'yi de nakletmek yerinde olacaktır :

19 Hat tarihimiz boyunca para karşılığı yazı öğretilmesinden kaçınılmış, teberrüken tâlim edilmiştir. Hat hocaları, ancak resmi mekteplerdeki vazifelerinden dolayı devletten maaş alabilirlerdi.

20 Hüseyin Hâşim Bey için bkz. Son Hattatlar, sh. 127-130.

Muhît-i nûr-i irfandır Hulûsi,
Güneşti, âfil oldu âh, Sâmi,
Nihandır dîdeden Üstâd Sâmi,
Semâ-yı infirâda çıktı Sâmi,
Hat-ı Sâmi gibi her hattı sâmi,
İşittim, Hazret-i Sâmi demişti :
Ne devlettir Hulûsî'ye bu takdîr,
Teferrüd etti Ta'lyık-ı Celî'de,
Hat-ı Ta'lyık ile var elde mührü,
Anındır şimdi mülk-i hatt-ı Ta'lyık,
Hat-ı Ta'lyık, bir ten farz olunsa,
Yesâri'yle İmâd'ın nâmı kaldı,
Sülûs, Ta'lyık anâ oldu cenâheyn,
Mülâzimdir Sülûs, Ta'lyık O Nûr'a;
Celi elvâh-ı garrâsiyle her an,
Nasıl sevmem hulûs-ı kalb ile ben?
Sever herkes o timsâl-i hulûsu,
Mehâsin nüshası kılmış anı Hak,
Hat-ı destiyle üstâd-ı güzindir,
Açılmış, ravza-i irfanda, güldür;
Hatından müstefiyizim ben de Hâşim,
Beni lutfuyla cidden etti memnun,
Desin ihlâs ile dâim lisanlar :

Muhât-ı feyz-i Kur'an'dır Hulûsi.
Bize bir bedr-i tâbândır Hulûsi.
Anıñcün fahr-i devrandır Hulûsi.
Anâ bir peyk-i rahşandır Hulûsi.
O sâmi-şanla siyyandır Hulûsi.
"Benimle hatda yeksândır Hulûsi!"
Bu parlak sözle şâdandır Hulûsi.
Bu meydanda nerîmandır Hulûsi.
Bugün elhak Süleyman'dır Hulûsi.
Bu yüzden şâh-ı zîşandır Hulûsi.
Kemâliyle anâ candır Hulûsi.
Reis-i Rûm ü İran'dır Hulûsi.
Semâ-yı hatda perrandır Hulûsi.
İki çenberle Keyvan'dır Hulûsi.
Cilâbahşâ-yı vicdandır Hulûsi.
Cihanda hâlis insandır Hulûsi.
Melek hasletli sultandır Hulûsi.
Bihakkın medha şâyandır Hulûsi.
Hat-ı vechiyle cânândır Hulûsi.
Muhakkak, hem de reyhandır Hulûsi.
Banâ ihsân-ı Yezdan'dır Hulûsi.
Banâ bir lutf-ı Mennan'dır Hulûsi.
«Cihan bağında handandır Hulûsi».²¹

Şerif Abdülkâdir zâde
Hüseyn Hâşim

21 Medih olmaktan ziyâde, hakikatleri ifâde eden şu manzû-
menin anlaşılamiyacak kelimelerinin mânâlarını aşağıya sıralıyo-
rum. Üst tarafı okuyucuların himmet ve zevkine kalmıştır :

muht : kuşatan, etrâfını çeviren * **nur-i irfan** : irfan nuru *
muht : kuşatılan, etrâfı çevrilen * **feyz-i Kur'an** : Kur'an'ın feyzi *
âfil oldu : battı * **Sâmi** : Hattat Sâmi Efendi (1838 - 1912) * **bedr-i**
tâbân : parlak dolunay * **nihandır** : gizlidir * **dîdeden** : gözden * **anın-**
cün : onun için * **fahr-i devran** : dünyânın övünme vesîlesi * **semâ-yı**
infirâd : yalnızlık semâsı (Güneşe benzetilen Hattat Sâmi Efendi'nin
san'atına kimsenin erişemediği anlatılmak isteniyor) * **anâ** : ona *
peyk-i rahşan : güneşin uydusu parlak yıldız * **hat-ı Sâmi** (vezin
icâbı burada 'hatt-ı' şeklinde yazılamadı) : Hattat Sâmi'nin yazısı *
sâmi : yüce * **sâmi-şan** : şâmi yüce (burada kastedilen Sâmi Efendi'

Medreselerin ilgâsı esnâsında — ismine bakılarak — bu müessese de klâsik bir medrese kabûl edilip kapatılır. Sekiz ay sonra, «Hattat Mektebi» adı altında tekrar açılır. Hulûsi Efendi muallimliğini burada da devâm ettirirken, Lâtîn harflerinin kabûlü ile, «Hattat Mektebi»nin mevcûdiyetine lüzum görülmeyerek kapatılmasına karar verilir. Müze Müdürü Halil Edhem Bey'in açtırma teşebbüsünden sonra, «Şark Tezyinî San'atlar Mektebi» adını alarak faaliyetini sürdürmeye başlarsa da, artık hüsnühat öğretimine son verildiği için, Hulûsi Efendi açıkta bırakılır. Kendisini çok seven Halil Edhem Bey, maîşetine yardımcı olmak maksadıyla, O'na «Türbeler Başbekçiliği» vazîfesini tahsis eder.

Böylesine kudretli bir san'atkârın yuvadan koparılması, muhakkak ki şahsına ağır bir darbe olmuştur. Derviş yara-

dir) * **siyyandır** : müsâvi ve berâberdir * **yeksandır** : müsâvidir, birdir * **devlettir** : saâdet, nimettir * **şâdan** : sevinçli * **teferrüd etti** : tek ve benzersiz kaldı * **Ta'hık-ı Celi** : Ta'hık hattının iri, büyük şekli * **nerimandır** : pehlivandır * **hat-ı Ta'hık** : Ta'hık yazısı * **elhak** : doğrusu * **Süleyman** : Hz. Süleyman ('mühür kimdeyse Süleyman O'dur' sözüne işaret) * **anındır** : onundur * **mülk-i hatt-ı Ta'hık** : Ta'hık yazı ülkesi * **şâh-ı zîşân** : şanlı hükümdar * **ten** : vücut * **anâ candır** : ona candır * **Yesârî** : Sol eliyle yazan Ta'hık üstadı Mehmed Es'adü'l-Yesârî (? - 1798) * **îmâd** : İranlı Ta'hık ustası Mir İmâdü'l-Hasenî (? - 1617) * **reis-i Rûm ü İran** : Anadolu'nun ve İran'ın başta geleni * **cenâheyn** : iki kanat * **semâ-yı hatda perrandır** : hat göklerinde uçmaktadır * **mülâzimidir** : tutunup kalmıştır * **Keyvan** : Zühal yıldızı (üzerinde iki çenberi vardır) * **Celi** : iri, büyük * **elvâh-ı garrâsiyle** : çok güzel levhalarıyla * **cilâ-bahşâ-yı vicdandır** : vicdanlara cilâ verendir * **hulûs-ı kalb** : kalp temizliği * **timsâl-i hulûs** : hâlislik timsâli (Hulûsi = Hâlis, sâf, samîmî olan) * **melek haslet** : melek huylu * **mehâsin nüshası** : güzelliklerin toplandığı kitap * **Hak** : Allah * **bihakkın** : hakkıyla * **medha şâyandır** : övülmeye yaraşır * **hat-ı destiyle** : elinin yazısıyla * **üstâd-ı güzindir** : seçkin üstâddır * **hat-ı vechiyle** : yüzünün çizgileriyle (görünüşüyle) * **cânândır** : sevgilidir * **ravza-i irfanda** : irfan bahçesinde * **reyhandır** : fesleğendir (burada, 'irfan bahçesinin açılmış gülü ve fesleğeni' mânâsının yanı sıra, 'Muhakkak' ve 'Reyhânî' isimli iki hat cinsine de imâ vardır) * **müstefyizim** : feyz alıcıyım * **ihsân-ı Yezdan** : Allah'ın ihsânı * **lutf-i Mennan** : ihsânı bol Allah'ın lutfu * **ihlas** : gönül bağlılığı, samîmiyet * **dâim** : her zaman * **handan** : hande eden, gülen.

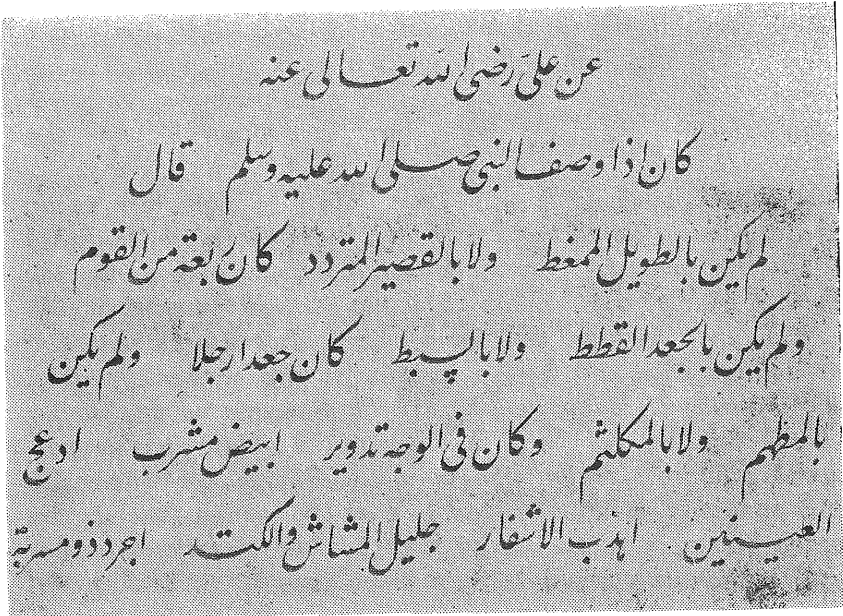
dılışına rağmen, bu teessür, vücûdünde — kısmî de olsa — bir felce yol açar. Denilebilir ki, Hulûsî Efendi'nin san'at hayâtı 1929'dan itibaren yavaş yavaş sönmüştür. Bu tarihten sonra verdiği eserler san'atkârımızın hüner derecesini aksettirmekten gittikçe uzaklaşmıştır ve san'at endişesinden çok, geçim sıkıntısını hafifletmek gayretiyle yazılmıştır. Ancak, eski başarıları yıllarında yazılmış olan kalıplarından silkererek hazırladığı Celi Ta'lıyk levhalarında yine de mahâretini göstermiştir, diyebiliriz. Bu hengâme arasında çıkarılan soyadı kânunu sırasında «Yazgan» soyadını tercihi, O'nun geçmişteki parlak san'at hayâtına âdetâ tahassürünü aksettirmektedir.

Her biri kendi sâhasında «erişilmezlik» mertebesine varan üç zât (Mehmed Akif Bey, Ressam Hoca Ali Rıza Bey ve Hulûsî Efendi) ile son derecede yakınlığı bulunan ve «adam» olarak ancak bunlara bağlanabilen, Osmanlı Maârifî'nin mümtaz simâsı merhum Fuad Şemsi İnân (1886 - 1974)'dan Hulûsî Efendi'ye âit dikkate değer hâtıralar dinlemiştım. O'nun pek çok ve güzel yazılarına da sâhip olan Fuad Bey şunları anlatmıştı: «Mısır'lı Prens Abbas Halim Paşa'nın umûmî vekili olduğum sıralarda, kendileri için bir kartvizit bastırmak lâzım geldi. Ta'lıyk hattı ile yazılması münâsıp görüldüğünden, o devrin (1920 yılı) mâruf Ta'lıyknüvisi Hulûsî Efendi'yi bu maksatla arattım. Her nekadâr aynı mektepte (yâni Darüşşafaka'da) O yazı muallimi, ben de müdür olarak bulunduysak da, hizmetlerimiz farklı yıllara rastadığı için muârefemiz yoktu. Dâvetim üzerine geldi; kendisine arzûmu bildirdikten sonra ödenilecek meblâğı sordum. '25 lira' dedi. Vay vay! En benâm hattatların bir liraya yazdıkları kartvizite, bu, 25 lira istiyordu; bu kadar açgözlülük olur şey değildi! Sinirlendim ama, renk vermemeye çalıştım. 'Peki, ne zaman yazarsınız?' suâlîme de: 'Canım ne zaman isterse o zaman!' cevâbını vermez mi? İşte bu, hoşuma gitti. Riyâ, tabasbus yok, boyun eğmeyen bir san'atkâr... 'Adam tam benim aradığım gibi!' diye düşündüm; O'na karşı içimde bir hürmet ve muhabbet hissi uyandı. Bir müddet sonra, yakınlık peydâ etmek için, kendisini yemeğe çağırdım. Kapıdan içeri girince, kulağına eğilip: 'Böyle dâvetlere eli boş gelinmez, birşey getirilir' diye takıl-

Hulûsi Efendi'nin 1328 H. (1910) tarihli Celi Sülûs istifi.

Hadîs'in meâli: «Bir kavmin efendisi, o kavme hizmet edendir».
(Aslının eb'âdî 23×31 cm. dîr)

Hulûsi Efendi'nin «Hurde Ta'hyk» ile — yarıda bıraktığı — fevkalâde bir Hilye göbeği. (Aslının satır boyu - en geniş yerinde - 15 cm. dîr)

dım. Duraklamadan cevâbı yapıştırdı: ‘Patlamayınız Efendim.’ v2 cübbesinin içinden tomar hâlinde sarılı bir yazısını çıkartıp elime tutuşturdu! Bu, «Hikmetin başı Allah korkusudur» meâlinde, kendi yazdığı bir Celi Ta’lûyk şâheseri idi. Hım! Bu Hâdis’in seçilişi de boşuna olmasa gerekti...

Yavaş yavaş anladım ki, Hulûsî Efendi maddeye hiç mi hiç kıymet vermeyen, son derece mütevâzı, velî tabiatlı bir adamdır ve kendisiyle tanıştığımız gün bana karşı çıkışır tarzda muâmele edişi, üzerimde hissettiği kibir ve benlik dolayısıyla! Zamanla yakınlaştığımızda ‘Efendi! Sen bu kibr ü azameti terket. Onun için de namaza devâm eyle, alnın secdeye gelsin!’ diyerek, nasihat yollu namaza başlamama vesile olmuştu.

Seneler geçtikçe, Hulûsî Efendi’yle muhabbetimiz arttı. Vefâtından hemen sonra — bana çok tesîr eden — bir vak’a-sına şâhid oldum. İbrahim Bey nâmında varlıklı bir dostum, birgün ziyâretime geldi ve bana: ‘Her ay muayyen bir mukdar nakdî yardımda bulunmak arzusundayım, fakat bu şahsın beni tanımaması, benim de O’nu bilmemem için tavassutunu isteyebilir miyim?’ diyerek âlicenaplık gösterdi. Geçmiş gün, yirmi veyâ otuz lira, öyle birşey amma o zaman mühim paraydı! ‘Peki’ dedim. ‘Sen her ay buraya bırakırsın, ben icâbına bakarım’. Ancak, o anda kime vereceğime dâir bir tesbitim olmamıştı. İbrahim Bey gitti, derken biraz sonra Hulûsî Efendi çıkagelmez mi? Fakat düşünceli bir hâli vardı. ‘Ne o papas! (kendisine takılmak için böyle hitâb ederdim) Bir derdin mi var?’ dedim. Hastalığı yüzünden yazı ile pek meşgûl olamadığını, bekçi maâsıyla de geçinmekte güçlük çektiğini sıkılarak anlattı. ‘Bana bak, üzülme. Her ayın beşinde buraya gelip bir zarf alacaksın. Lâkin kimden geldiğini sormayacaksın’ dedim ve ilk zarfı da hemen uzattım. Duâlar ederek aldı. Bu hâl hayli zaman sürdü. İbrahim Bey de yardımının hayra yaradığından emindi... Nihâyet, çok üzüntülü bir günümde yanıma gelerek: ‘Birâder, benim işlerim bu arada birden bozuldu. Her ay sana bıraktığım zarfı getirmeye artık imkânım kalmadı, bilmem ki ne yapsak?’ dedi. Ona verdiğim cevap, aynı zamanda büyük teessürümün sebebini de belirtmiş oldu: ‘Hâcet kalmadı Beyim’ dedim. ‘Senin zarfı

her ay alan O mübârek zâtı dün Hakk'ın rahmetine tevdi ettik. Şimdi O'na ancak Fâtihâ'lar gönderebiliriz'. Bu hâl bizim de gözlerini yaşartmıştı.»

Fuad Şemsi merhûmun anlattığı bu hâdisedeki ilâhî nükteye pek uyan şu hikmetli beyit, işte o zaman hatırıma gelip kendisine de okudumdu :

«Hudâ divâr-ı devlethâne-i erbâb-ı ikbâlî,
Gehî bir lâne-i güncüşk-i bi-ârâm için saklar»

(Allah, ikbâl sâhiplerine âit evlerin duvarını, bâzan, uçup oynayan bir küçük serçenin yuvasının korunması için ayakta tutar).²²

Bu mübârek zâtın nâçiz şahsımda da bir tecellisi oldu. Zannederim, 1958 yılında idik; bir ziyâretimde, üstâdım Necmeddin Efendi : «Evlâdım, mâruf Hattat Çarşanba'lı Arif Bey' in çok san'atlı bir Ta'lyık kıt'ası Hattat Hulûsi Efendi merhumda idi. Onu âilesinden alabilsen, ah ne iyi edersin!» deyince, yazıyı görmeden içime ateşi düştü, nasıl gidebileceğimi sordum. «Süheyl'ime söylersen seni götürür» cevâbını verdi. Dr. Süheyl Ünver Hocamı bulup ricâkâr olduğumda, gününü tesbit ederek, kararlaştırılan vakitte merhum Hulûsi Efendi'nin Fâtih Çarşanbası'ndaki ahşap evine (Hallaç sokağı, No. 4) gittik. Zâten Dr. Süheyl Bey de Hulûsi Efendi'yi ileri derecede sevenlerdendi, hattâ bir müddet önce O'nun hakkında bir risâle neşretmişti²³.

Hulûsi Efendi'nin o zamanlar hayatta olan zevcesi Nâdire Hanım, Aydede'sini — hanımı, parlak değirmi çehresinden ötürü Hulûsi Efendi'ye böyle hitâb edermiş — bize tahassürle anlatıp, bu ihlâslı zâtın ebedi âleme göçüşü nasıl hazırlandığını; bir sabah, namazını edâ edip kahvaltısını bitirdikten sonra başına Mevlevî sikkesini geçirip «Hu» diyerek emânetini geri verişindeki huzûrunu, vefâtından sonra bütün yazıların yok bahasına ne şekilde satıldığını nakletti.

22 Sôfiyâne ıstılahta, 'bir başkasının ayakta kalmasına mânevî himmeti olan' bu gibi zevâta 'veted' (= direk) yâhud 'evtâd' (= direkler) denilmektedir.

23 «Hattat Hulûsi Efendi», A.S. Ünver, 50 San'atsever Serisi, 1958 - 17.

Nihâyet. ricâmızı söyledik. Oğlu — şimdi rahmetli olan — Hayri Bey yazıyı gösterdi. Çok sevindim; bedelini sorduğumda, böyle bir şey kabûl edemeyeceğini; ancak merhum pederinin kendilerinde hiç yazısı kalmadığı cihetle, bir levhasını bulabilirsem memnûn olacağımı söyledi. Şükranlarımızı belirterek ayrıldık. Ben hemen o sevinçle Üsküdar'a, Necmeddin Hoca'ya koştum ve kıt'ayı gösterdim; âilenin arzusunu da belirttim. «*Dur evlât, ben sana bir Hulûsi hattı bulayım*» dedi. Gitti, içeriden Celi Ta'lıyk bir «Mâşaallah» ile döndü ve bunu yapıştırıp levha hâline getirerek kendilerine hediye etmemi söyledi.

Çarşamba'lı Arif Bey'in kıt'asını evimizin duvarına astım, Hulûsi Efendi yazısını da mukavvaya yapıştırdım, öylece kaldı. Aradan zamanlar geçti, bu «Mâşaallah»ı ebrû ile çerçeveleyip altın cetvellerini çekmeme sanki gizli bir kuvvet mânî oluyordu. Tahsilimi bitirdim, askerliğimi yaparken bir İstanbul'a gelişimde (1962 yazı), nihâyet levhayı tamamlayıp çerçeveletmeye muvaffak oldum ve Çarşamba'nın yolunu tuttum. Eve girince ne göreyim? Hulûsi Efendi'nin üç torunu birgün önce sünnet ettirilip yatağa yatırılmışlar. Ürperdim, sanki Hazret'in ruhânîyeti beni yıllardır hep şu ân için bekletmişti ve sünnet hediyesi mâhiyetinde verilmesi mûtâd olan «Mâşaallah»ı torunlarına bu âcizin eliyle yollamıştı!

Fâtih'in eski hekimlerinden Dr. Nuri Canbakan Bey'e, vaktiyle birgün Dr. Süheyl Bey Hocamla birlikte uğramıştık. Duvarı Hulûsi Efendi hattıyla :

«*Âlem içre mûteber bir nesne yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi*»

latif beytini görünce, nereden bulduklarını sordum. Doktor Bey : «*Ben bu mübârek zâtı tanıdım*» diye söze başladı. «*Bir gün muâyenehâneme refikasıyla bir sarıklı hoca girdi ve hanımının hastalığını tedâvi etmemi ricâ etti, devamla : 'Muâyene ücreti olarak verilecek param yok, Doktor Bey, lâkin Kânûnî'nin mârûf beytini yazıp size armağan ederim'* dedi. Karşımdakinin Hattat Hulûsi Efendi olduğunu öğrenince çok sevindim; hanımını tedâvi ettikten sonra şükran nişânesi ola-

rak işte bu levhayı yazmış, getirdi. Sonra görüşmeye başladık. Aradan zaman geçti, baktım, bir sabah Hulûsi Efendi iki gözü iki çeşme bir hâlde geldi. ‘Aman Nuri bey, ben dizanteriye yakalanmışım, perişânım. Üzüntüm hastalığıma değil, tahârette riâyetsizlikten ve hâlsizlikten namazımı edâ edemiyorum. Ne olur beni tedâvi et. İyileşirsem, gelir kapında ‘Yaşa’ diye bağırırım’ dedi. Bu çocuk safvetindeki adama ilâçlar verdim, iyileşmesine çalıştım. Bir sabah erkenden evin önünde ‘Yaşaaa!’ diye sesler işittim. Ne görsem beğenirsiniz? Kapıya çocuklar toplanmış, aralarında Hulûsi Efendi, ‘Yaşa’ nidâsıyla gülererek bana teşekkür etmiyor mu!»

Hulûsi Efendi’nin komşularından Müjgân adında bir küçücük kız varmış. Bu Müjgân, büyüyünce «Türk Kütüphânciliği»nin sayılı isimlerinden Dr. Müjgân Cunbur olmuş. Onun da Aydede’ye dâir hâtıraları var: «Hulûsi Efendi’yi pek küçük yaşlarda tanımam nasib oldu. Büyükbabam Hâfız Abdülâtiף Efendi’nin çok yakın arkadaşı idi. Evimizde dâimâ büyük bir hürmetle yâd edilen bu değerli san’atkâr için büyükbabam ‘hakîkî ağabeyim’ derdi. O, benim gözümde ise ‘Aydede’ idi. Hanımı Nâdir Teyze de O’na böyle hitâb ederdi. Fâtih Çarşanbası’nda Dersvekîli Konağı’nın (sonradan Karagümruk Ortamektebi olmuştur) köşesinden Beyceğiz Caddesi’ne bağlanan sokakta, ahşap, iki katlı, kutu gibi, tertemiz bir evleri vardı.

Hulûsi Efendi’yi, hep ikinci kattaki odasında, köşe pencesinin önündeki minderde, hokka ve kalemleri arasında hatırlıyorum. Sirtında ekseriyâ dikişli, sadakor rengi bir hırka ile kurşunî çizgili bir entâri bulunurdu. Öğleden sonraları gittiğimizde, O’nu hepistirâhatte bulurduk. Aydede’nin buistirâhati sırasında, usluca annemin yanında oturur; O’nun odasına çıkacağım vakti beklerdim. Aydede uyanınca Nâdir Teyze kahvesini pişirir; elinde tepsi, arkasında ben, Aydede’nin odasına girerdik. Herhâlde sevdiği bir çocuk olmalıydım ki, gevezeliklerimi dinler; kalemlerine, hokkalarına dokunmama ses çıkarmaz, arada bir tebessüm ederdi. Sakalları arasından hafifçe gülen dudaklarını görünce, O’nun suallerini daha rahat bir edâ ile cevaplandırırdım. Çünkü itirâf etmeliyim, onca

sevgi ve saygıma rağmen, Aydede'den biraz çekinir ve korkardım.

Dört yaşını dört ay geçtiğim günlerde, Hulûsi Efendi, anneme: 'Seniyeciğim, kıza Besmele'yle yazı öğretmeye başlıyalım. Meraklıya benziyor, belki hüsnühat da meşk ettiririm' diyorlar.

Evden eski bir Elifbâ Cüz'ü bulundu, ben Besmele'yle eski yazıları öğrenmeye başladım. Ancak, bu harfleri okumasını öğrendiğim takdirde, Allah Baba'nın²⁴ bana göndereceği vaad edilen armağanlar hakkındaki sorularım ve nihâyet yağmurlu, gökgürültülü bir günde — korkmamam için anneannemin daha önceleri 'Allah'ın ışığı' olarak tanıttığı — şimşeklerde 'Allah'ı görüp armağanlar alırım' diye üst kat pencerelerine turmanışım, eski yazı derslerimin sonu oldu!

Anneannemin 'Bu zamâne çocuğu sualleriyle insanı günâha sokuyor, şu dersleri bırak kızım!' demesi üzerine, annemin 'Hulûsi Efendi Amca'ma ne derim?' diye endişelendiğini, ninenin de: 'Ben Hâfız Efendi'ye söyletirim' dediğini hatırlıyorum.

Yıllar sonra, ilkmektebi bitirdiğim yazın tâtilinde, zamâne çocuklarına has bir şekilde eski yazıyı öğrendim. Annem, o sırada hasta olan Hulûsi Efendi'yi yoklamaya gittiğinde, artık bu yazıları okuyabildiğimi söylüyor. Aydede'nin: 'Müjgân yazıyı öğrendi ama, bende ona hat meşk edecek hâl kalmadı' dediğini, annemin de: 'Üzülmeyin amcacığım, zâten onda da güzel yazı yazma kabiliyeti yok. Emeğinize yazık olurdu!' cevabını verdiğini hiç unutmam.

Hulûsi Efendi'nin bana aldığı mâvi taşlı yüzük kırıldığında, çocukluğumun en üzüntülü günlerinden birini yaşamıştım. Ankara'nın o eski ve çok büyük kapılarından biri arasında kalan parmağımın acısından ziyâde, mâvi taşın kay-

24 Çocukluğumuzun mâsum günlerinde, hepimize öğretilen bu «baba»lık iddiası, her halde Hristiyanlığın mâhud 'teslîs' akiydesinden kaynaklanarak Osmanlı - Türk çevrelerine sızmış olan mezmûm Bizans yâdigârlarından biridir veyâhud annelerimizin Cenâb-ı Hakk'ı çocuk gözünde 'baba' kadar korkulacak bir varlık gibi tanıtmalarından doğmuştur!

boluşu ve halkasının bükülüp kırılması, beni daha çok ağlatmıştı.»

Hulûsi Yazgan'ın hattat olarak kırk yıldan fazla devâm eden bir meslek hayâtı vardır. İcâzet aldığı 1314 H. (1897) senesinden itibaren sür'atle tekâmül göstererek, bilhassa 1320 H. (1903) den sonra yazı meraklılarının hayranlığını kazanmıştır. Hocası Sâmi Efendi, O'nun şâheserlerini dünyâ gözüyle seyrederek, dâimâ takdîrkârı olmuştur. Verdiği her san'at mahsûlünde kendi kendisini geçer bir hamle içinde bulunuş hâli, ince yazıları için 1335 H. (1917), Celî yazıları için 1340 H. (1922) yıllarına kadar devâm eder; ondan sonra aynı dereceyi muhafazaya çalışan üç beş sene... Ve hayâtının son devresindeki maddî sıkıntılar, çileler, vefâsızlıklar, hastalıklarla birlikte gelen günler... Nihâyet, 27 Zilka'de 1358 (8 Ocak 1940) sabahı, yağlı tükenen O feyizli kandil...

Ancak tek «Sâni'-i Hakikî»nin lutfuyla san'atkâr olunabileceği idrâki içinde bulunan ve o şuurla yazan Hulûsi Efendi'nin en faal devirleri, İstanbul'un îmar cihetinden durgun zamanına rastladığı cihetle, âbide ve binâlar üstünde taş mahkûk yazısı yok gibidir. Kâğıthâne yolunda bir çeşmenin O'na âit kitâbesini gördüğümü hatırlıyorum. Bilmem şimdi yerinde midir? Bakırköy'de «Sultan Reşad Kışlası» olarak yapılan ve bugün «Akıl Hastahânesi»ne tahsis edilen binâ üzerindeki yazısının durduğunu da sanmıyorum.

San'atkârimızın yazdığı muhtelif mezâr kitâbeleri arasında, Fâtih Câmii hazîresinin türbeye karşı ilk sırasında yer alan bir tânesi, gerek yazılış, gerekse taş oyuluş bakımından fevkalâdedir.

Dergâhların açık olduğu devirde, oralara konulmak üzere lâtif levhalar hazırlayan Hulûsi Efendi'nin, Yenikapı Mevlevihânesi için — Sultan Reşad'ın arzusuyla — vücûda getirdiği dokuz beyitlik Celî Ta'lıyk yazı, O'nun üstâdâne eserlerindendir. Hz. Mevlânâ tarafından inşâd edilen ve 'nezr-i Mevlânâ' üzere 18 mısra tutan bu gazel, «Dâni semâ' çi büved...» diye başlar; her bir satırı 180 cm. boyunda olup, 1327 H. (1909) târihlidir. Bu yazıların aslı Mevlevihâne ile birlikte 1961 yılında yanmıştı. Fakat zırnıkla yazılmış kalıpları elimizde ol-

duğu için, Galata Mevlevihânesi'nin tâmiri sırasında, oraya yapılmasını teklif etmiştik. Semâhâne'nin pencere üstleri bu maksada pek uygun olduğu hâlde, nedense rızâ gösterilmemiştir. Bu bahis açılmışken, san'atkârimızın Mevlevî'lîğe intisâbı olduğunu, hattâ «Mesnevihan»lık ettiğini; bu şerefli meşgalesinin, dostlarınca bile ancak vefâtından sonra öğrenilebildiğini — mahviyetinin derecesini göstermek maksadıyla — bilhassa belirtmeliyim.

Abdülhak Hâmid'in «Sultan Selim-i Evvel'i Ziyâret» isimli uzun manzûmesini de Hulûsî Efendi gâyet üstâdâne bir Ta'lık ile yazmıştır, hâlen Yavuz Sultan Selim'in türbesinde durmaktadır. Vakıf Gurebâ Hastahânesi'nin girişinde asılı 'Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi' levhası da, oradan çıkanlara mânen şifâ dağıtmaya devâm ediyor.

Yıllarca hizmet ettiği Sultan Selim Câmii'nde de, biri Celi Sülûs, diğeri Celi Ta'lık iki levhası, evvelce Ayasofya Câmii'nde iken şimdi Sultan Ahmed'e nakledilen bir başka Celi Ta'lık şâheseri, gözlerin zevkı için her vakit ziyâret olunabilir. Müze ve husûsî kolleksiyonlarda da, O'nun kıt'a, hilye ve Celi levhalarından mûtenâ örneklerle rastlamak mümkündür. Ankara'da Birinci Büyük Millet Meclisi toplantı salonundaki «Hâkimiyet Milletindir» levhası da 'Hulûsî' imzâsını taşımaktadır.

San'atkârimızın, Kâhire, Prens Mehmed Ali Paşa Camii'ne de «Ezân-ı Muhammedi»nin — dörtlü ve ikili tekerrürleriyle — tamâmını kuşak hâlinde yazmış olduğunu, ziyâretim esnâsında gördüğünü hatırlıyorum.

Hulûsî Efendi'nin Edirnekapı'da kırk yıl önce fânî varlığıyla sırlandığı makber bile bugün artık kaybolmuştur. Lâkin O'nun gibilere ne gam... Zâten bağlı olduğu Pir de öyle buyurmamış mı :

«Ba'd ez vefât, türbet-i mâ der zemîn mecây!
Der sinehâ-yı ârifân mezâr-ı mâst»

(Öldükten sonra türbemizi toprakta arama! Ârif kişilerin sineleri bizim mezârımızdır)

AYASOFYA ŞADIRVANI

Özcan ERGİYDİREN

Bir gün Ayasofya'ya gittim.

Garb'ın nazarında bu yapı, hâlâ bir bazilika olsa da, gördüm ki, o bir müslüman mâbedidir. Etrâfını kuşatan pâdişah türbeleriyle, küçük - büyük yapılarla, avlusundaki o hârikulâde güzel şadırvanıyla daha ilk adımda mûnis ve dâvetkâr gülümsemektedir. Hele dört köşesinden göğe yükselen minareleri ve kubbesini süsleyen alemleri ecdâdımızın İstanbul'a vurduğu silinmez türklük mührüdür. Ayasofya artık bizim câmimizdir.

Bir toprak nasıl vatan yapılır, atalarımız bunu çok iyi biliyorlarmış. Fethedilen ülkeler bir bir, isimleri, yapıları, sokakları, manzaralarıyla kısa zamanda, tıpkı İslâm dînini kabûl ederek Garblılarca **Türk oldu** denilen nice reâyaya gibi, tam mânâsıyla Müslüman - Türk karakterini ve görünüşünü kazanmıştır.

Bugün çoğu yad ellerde kalan bütün vatan toprakları, böyleydi. İstanbul bunun en güzel örneğidir ve Ayasofya bu hakîkatın en canlı ifâdesidir.

Mâbedin içi - dışı turistlerle doluydu. İngiliz, Fransız, Alman v.s. Her grup, bir rehberin ardında, verilen izâhâtı dinliyor, merak, hayret ve hayranlıkla etrâfı seyrediyordu. Yalnız dış görünüşüyle değil, dâhilen de artık müslüman çehresini kazanmış olan ihtiyar yapı, dokuz asır bekledikten sonra, İstanbul'un fethiyle eksiklerini tamamlamış gibiydi. Bu mihrap, bu minber, bu mahfil, kubbedeki bu yazılar ve Kazasker'in şâhseri, sekiz büyük levha... Bunlarsız Ayasofya artık düşünülemez. Bir zamanlar yerinden indirilen ve kimbilir hangi izbede çürüyecek olan Kazasker'in celi hatlarını tekrar yerine astıran o hamiyetli büyük insanı şükranla andım.

Yalnız bir şeyi yadırgadım, bütün zemin çırılçıplaktı. İnsana ürperti veren bu bembeyaz mermer döşeme, Bizans'ın

hristiyan kederine belki uygundu. Ama ben ayaklarımın altında, bütün câmilerimizi kaplayan, halıların o yumuşak ve sıcak temâsını aradım. O zaman acı hakikati tekrar hatırladım: Ayasofya artık bir câmi değildir, o şimdi bir müzedir. Ben ve benim gibilerin artık bir yabancıdan farkı yoktur.

«İşte, dedi rehber, **dokuzyüz sene gece - gündüz nöbet bekleyen Bizanslı askerlerin ayak izleri**» kapının önündeki aşınmış mermerleri gösteriyordu.

İçim isyanla doldu.

Avluya çıktım, aydınlık gökyüzüne ve baharın taze yeşilliğiyle donanmış ağaçlara baktım. Sonra şadırvanı seyre daldım; inceydi, zarıftı, havalanmak için kanatlarını açmış efsânevi bir kuş gibiydi. Şadırvanlar su mimârisinin en güzel yapılarıdır ve Ayasofya şadırvanı, hiç şüphesiz, şadırvanların en güzelidir. Türk'ün san'at bahçesinde açan son çiçeklerden biridir. Ama şimdi havızı boş, muslukları susuzdu.

Ş'ol gül gibi kim ayrı düşüptür gül-âbdan *

Sonra gözlerim muslukların önündeki mermerlere takıldı, öylesine aşınmışlardı ki... Bütün benliğimi bir sevinç dalgası kapladı. «İşte, dedim, **işte bunlar da asırlardan beri abdest alan Müslüman - Türk'ün ayak izleri!**»

O sırada, aydınlık Nisan semâsını ezan sesleri kapladı. Bunlar Ayasofya minârelerinden değil, Sultan Ahmed'den yükselen ezanlardı.

Yahyâ Kemâl, İstanbul'un işgâl altında bulunduğu günlerde şöyle diyordu: «Bu devletin iki mânevî temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minârelerinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor! Selim'in Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor!»

Ne kadar esef etsek azdır. Şimdi ne Ayasofya'da ezan, ne de Hırka-i Saâdet'te Kur'an okunuyor!

**Susmuş minârelerde ezanlar
Kesilmiş şadırvanda akan su...**

* Baki'nin Kanunî için söylediği Mersiye'den.

Şimdi mermer avlusunda gezenler

Hep yabancı!

Hani nerde müslümanlar,

Nerde o en güzel dinin

İnananlar ordusu?

Bir zamanlar, gün doğmadan

Ezanlarla uyanırdı şadırvan

Dâvetlerin en kutlusu

Sonra ayak sesleri

Ve kanat şakırtısı

Dört yanda uçuşurdu güvercinler

Ötüşürlerdi hu, hu

Çevresine kuşlar gibi doluşurdu mü'minler

Mü'minlerin en mutlusu...

Ve sular gibi akıp giderdi zaman

Sabahlar süt mavisi

Akşamlar gül kurusu

El-ayak çekilince geç vakit

Su seslerinin ninnisinde

Uykuya daldardı şadırvan

Uykuların en tatlısı

Böyle değildi şafaklar

Böyle değildi akşamlar

Kurumuş musluklarından

Sanki kan damları!

Bozulmuş zamânın büyüü

Ayasofya şadırvanı

Ak göğüsde hançer yarası

Bu gaflet var ya, bu gaflet

Gafletlerin en koyusu

Yüzler karası

Ayasofya şadırvanı şimdi susuz

Ayasofya şadırvanı yıllardır uykusuz!

SEYFU'L-İSLÂM *

— İslâm'ın Kılıcı —

René GUÉNON (Abdülvâhid Yahyâ) **

(Tercüme : Dr. Mustafa TAHRALI)

Müellifin bu makalesini aldığımız kitabındaki bütün makaleler, beşeriyetin hâlen tanıdığı **din**lerdeki muhtelif sembolleri incelemektedir. **Tevhid** prensibiyle mevzûları işleyen yazar, bir yandan **din**lerin aynı ilâhî kaynaktan neş'et ettiğini çeşitli vesilelerle isbât ederken, bir yandan da, tevhid esas olmak üzere **din**lerdeki sembollerin öz mânâlarındaki ayniyet üzerinde ısrarla durur. Tercümesini sunduğumuz makale, yazarın münhasıran islâmî terimlere hasrettiği bir kaç makaleden biridir. Diğer yazıları gibi, dinler târihi, san'at târihi ve tasavvuf araştırmaları için ışık tutucu ve sağlam bir yol göstericidir.

(M.T.)

Batı dünyasında İslâmiyet'i öz bakımından harpçi bir *din* (*tradition* ***) olarak telâkkî etmek âdet hâline gelmiş ve mü-

* Bu yazı, 1947 senesinde **L'İslam et l'Occident** (İslâm ve Batı) adlı muhtelif yazarların makalelerini ihtivâ eden bir kitapta çıkmış, Abdülvâhid Yahyâ'nın ölümünden sonra sembolizm hakkındaki 75 makalesi Michel (Mustafa) Valsan tarafından bir araya getirilerek «**Symboles fondamentaux de la Science sacrée**» (Mukaddes İlmin Temel Sembolleri) adıyla Gallimard Yayınevi tarafından 1962 yılında Paris'te neşredilmiştir. Makale bu kitapta **Sayfu'l-İslam** başlığıyla 197-201 sayfeler arasında yer almaktadır.

** R. Guénon'un hayâtı hakkında bakınız : **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Ekim 1979, sh. 47 - 48.

*** **Tradition** kelimesi hakkında bakınız : **Kubbealtı Akademi Mecmûası**, Nisan 1979, sh. 31, not 1 ve Ekim 1979 sayısı sh. 49 not 1, sh. 52 not 7.

teâkiben de, kılıç (*es-seyf*) bahis mevzûu edildiğinde, bu kelime-
de, hakikatte, daha başka şeyler bulunup bulunmadığı bile aslâ
düşünülmeksizin, onu sâdece lügat mânâsıyla ele almak bir alış-
kanlık olmuştur. Zâten, İslâmiyet'te harpçi bir tarafın mev-
cut olduğu, hem de bunun yalnız İslâmiyet'e has bir vasıf
teşkil etmeyip, Hristiyanlık dâhil, diğer *din*lerin ekseriyetin-
de görüldüğü itirâza mahal bırakmamaktadır. Bizzat Hz. Îsâ'
nın: «Ben sulh getirmeye değil, kılıç getirmeye geldim¹» de-
diğini — ki bu cümle neticede mecâzî olarak anlaşılabilir —
hatıra getirmesek bile, Orta-Çağ'daki Hristiyanlık, yâni Hı-
ristiyanlık'ın bütün ictimâî müesseselerde fiilen tahakkuk et-
tiği devir târihi, bu hususta, bol bol kâfi gelecek deliller or-
taya koymaktadır. Diğer taraftan, aksiyona pek az yer ve-
riyor diye umûmiyetle ayıplanılmak istenildiğine göre, hiç
de harpçi bir *din* denilemeyecek olan hindû *dini*, *Bhagavad-
gîtâ*'yı okurken anlaşılacağı üzere, bu harpçi tarafı da ihti-
vâ etmektedir. Bâzı peşin hükümlerle gözler körleşmemiş ise,
bunun böyle olması icâb ettiğini anlamak çok kolay olacak-
tır. Zîrâ harp, ictimâî sâhada nizâmı bozanlara yöneltildiği-
ne ve gâyesi onları tekrar nizâma sokmak olduğuna göre,
meşrû bir fonksiyon teşkil etmektedir ki, esâsen en geniş
mânâsıyla «adâlet» fonksiyonunun tezâhürlerinden biridir.
Maamâfih bu, mes'elenin en dış, dolayısıyla esasla en az alâ-
kalı tarafıdır. *An'anevi* (*traditionnel*) görüş noktasına göre
— ki bu şekilde anlaşılan harbe bütün kıymetini de veren
budur — harp insanın bizzat kendinde taşıdığı düşmanlara,
yâni kendinde nizâma ve birliğe muhâlif unsurlara karşı
yürütmesi gereken mücâdeleyi sembolize etmektedir. Zâten
her iki hâlde de, ister hâricî ve ictimâî nizam, ister derûnî
veyâ mânevî nizam bahis mevzûu olsun, harp dâimâ denge
ve âhengi tesis etmeye, (işte bunun içindir ki «adâlet»le hu-
sûsen alâkalıdır) ve böylece kendi aralarında muhâlefet hâ-
linde bulunan unsurlar çokluğunu bir nevi birlemeye müte-
veccih olmalıdır. Bu demek olur ki, harbin tabîî sonucu ve
neticede yegâne varoluş sebebi sulh (*es-selâm*)dür. Sulh ise,
tek ve aynı plânın şuurlu bir şekilde tahakkukunu vücûda

1 St. Matthieu, X, 34.

getirmekte bütün unsurları elbirliği ettirmek için herbirini yerli yerine koyan ancak ilâhî irâdeye teslimiyetle (*el-islâm*) gerçekten elde edilebilir. Arap dilinde *el-islâm* ve *es-selâm* terimlerinin birbiriyle ne kadar alâkalı olduğunu belirtmeye pek de lüzum yoktur².

İslâm *an'anesinde*, harbin bu iki mânâsı ve aralarındaki gerçekten var olan münâsebet, Hz. Peygamber'in hârici düşmanlara karşı bir gazve dönüşü söylediği bir hadis-i şerifle, mümkün olabilecek en açık şekilde, ifâde edilmiştir: «Küçük cihaddan büyük cihâda döndük» (*Raca'nâ mine'l-cihâd'il-asgar ilâ cihâd'il-ekber*) *. Eğer hârici harp ancak «küçük cihad» (*la petite guerre sainte*)³, derûnî harp «büyük cihad» (*la grande guerre sainte*) ise, bu takdirde «küçük cihad» «büyük cihâd»a nisbetle tâlî bir ehemmiyeti hâiz olup «büyük cihâd»ın sâdece duygularla hissedilebilen bir görüntüsüdür demek olur. Bu şartlarda, hârici cihâda yarayan her şeyin derûnî cihâdı alâkadar eden şeylerin sembolü olarak kabul edilebileceği gâyet tabiidir⁴. İşte bu sembol olma keyfiyeti husûsen kılıçta da mevcuttur.

Bu mânânın ehemmiyetini bilmeyenler, biraz önce zikr ettiğimiz hadis-i şeriften haberdar olmasalar bile, hiç olmazsa bu hususta, *hatîbin* — ki onun vazifesi, basit mânâsıyla harple açıkça hiç de alâkalı değildir — hutbe esnâsında elinde bir kılıç tuttuğuna dikkat edebilirler **. Böyle bir du-

2 Bu husustaki mütâlaaları *Le Symbolisme de la Croix* adlı kitabımızın VIII. bölümünde daha geniş bir şekilde ele almıştık.

* Metinde aynen mevcuttur. (Çev. Notu)

3 Zâten harbin cihad olması, elbette ancak *dinî* plânda sebep ve sâiklerle tâyin edilmesi hâlinde mümkün olabilir. Başkaca her türlü savaş *harptir*, *cihad* değildir.

4 Tabiatıyla bu, «mekanik» karakterinden ötürü, her hakîki sembolizmle uzlaşmasına imkân olmayan modern harp silahları için geçerli değildir. Yine benzer bir sebepten dolayı mekanik zanaatlerin icrâsı mânevî plânda bir gelişmeye temel vazifesi göremez.

** Ö. Nasûhî Bilmen, *Cuma'nın edâsının şartları* bahsinde: «Kahren alınmış olan bir beldede hatib, sol elinde tutacağı bir kılıca dayanarak hutbesini okur. Bu vaziyet, İslâm'ın şevketini, İslâm mücâhidlerinin dayandıkları kuvveti hatırlatır; milletin şehâmetini artırır» (*Büyük İslâm İlmihâli*, sh. 213, İstanbul) diyerek, feth edilmiş

rumda, kılıcın umûmiyetle tahtadan olduğunu hesâba katmasak bile, kılıç bir sembolden başka bir şey olamaz. Kılıcın tahtadan olma keyfiyeti onun hâricî mücâdelelerde kullanılmasını açık bir sûrette elverişsiz kılar ve binnetice, onun bu sembolik mânâsını daha da belirli bir hâle getirir*.

Zâten, *an'anevi* sembolizmde tahta kılıç çok uzak bir geçmişe dayanmaktadır. Zirâ kılıç, Hindistan'da *Veda* kurbanında yer alan nesnelerden biridir⁵. Bu kılıç (*sphya*), kurban direği, iki tekerlekli harp arabası (veyâ daha doğrusu, arabanın temel unsuru olan dingil) ve ok'un *vajradan* yâni *İndra*'nın yıldırımından husûle geldiği söylenmiştir: «*İndra*, *Vritra* üzerine yıldırımı attığı vakit bu yıldırım dört tâne oldu... Brahmanlar bu dört şekilden, kurban esnâsında, ikisini kullanırlar. *Kshatriyalar* ise diğer ikisini muhârebede kullanırlar...⁶. Kurbanı Brahman tahta kılıcı salladığı vakit, artık onun düşmana karşı fırlattığı yıldırımdır...⁷» Bu kılıcın

yerlerde, hatîbin hutbe esnâsında elinde kılıç bulundurmasının fetih alâmeti olduğuna işâret etmiş bulunmaktadır. Hatîbin hutbede, elinde mâdenî veya tahta bir kılıç tutması keyfiyeti memleketimizde İstanbul, Bursa ve benzeri şehirlerimiz ve hattâ köylerimiz câmilerinde mevcut idi. (Çev. notu).

* Evliyâ **menâkıbnâmelerinde** küffâra tahta kılıçla saldıran ve-lilerden söz edildiği görülmektedir. Böyle bir ifâdeden, bu mücâdelenin cihâd-ı ekber denilen mânevî cihâd, yâni nefisle mücâdeleyi sembolize ettiğini anlamak yerinde olacaktır. Bu hususta ayrıca şu da hatırlatılabilir ki:

Erenlerin kılıcı

Arşa çıkar bir ucu

Ne de güzel kesici

şeklinde «erenler»e kılıç izâfe edilmesi, ve yine: «Evliyâullah hayatlarında kınında duran bir kılıç gibidir; vefatlarından sonra ise kınından sıyrılmış olurlar» meâlindeki sözler de bu makalede bahis mevzû edilen sembolizm bakımından ele alınabilir. (Çev. notu)

5 Bk. A.K. Coomaraswamy, *Le Symbolisme de l'Epée, Etudes Traditionnelles* mecmûası, Ocak 1938, Aşağıda devâm edecek metni bu makaleden iktibâs ediyoruz.

6 Burada Brahmanların vazifesi derûnî harbe, *Kshatriyaların* ki ise hâricî harbe veya islâmî istilâhla «büyük cihad» ve «küçük cihâd»a nisbet edilebilir.

7 *Shatapatha Brâhmana*, I,2,4.

yıldırım ile münâsebetini, biraz sonra gelecek mevzû dolayısıyla bilhassa kaydetmek gerekmektedir. Bu hususta, hemen ilâve edelim ki, kılıç şimşek ile umûmiyetle bir tutulmakta veyâ ona şimşekten türemiş gözüyle bakılmaktadır⁸. Bu da, hissedilir bir tarzda «alev saçan kılıç»ın çok tanınan şeklini temsil etmektedir ki, aynı zamanda ihtivâ edebileceği mânâlardan müstakıl olarak, bu mânâyı da taşımaktadır. Zîrâ iyi bilinmek gerekir ki, her hakikî sembol dâimâ bir mânâ çokluğu ihtivâ etmektedir. Bu mânâ çokluğunun birbirini saf dışı etmesi veyâ birbiriyle tenâkuz hâlinde olması bir tarafta, bilâkis bir âhenk meydana getirir ve birbirini tamamlarlar.

Hatîbin kılıcına geri dönecek olursak, bunun her şeyden önce sözün kudretini temsil ettiğini söylemeliyiz. Burada kılıca oldukça umûmiyetle atfedilen ve *Apocalypse* metinlerinin açıkça gösterdiği üzere Hristiyan *an'anesine* hiç de yabancı olmayan bir mânâ olduğuna göre, hemen hemen açıkça görülmesi gerekirdi: «Onun sağ elinde yedi yıldız vardı ve ağzından iki yüzlü ve gâyet keskin bir kılıç çıkıyordu; çehresi güneşin kuvveti kadar parlak idi⁹» «Ve kavimlere vurmak için onun¹⁰ ağzından iki yüzü de keskin bir kılıç çıkıyordu...¹¹» Ağzından çıkan kılıcın şüphesiz bundan başka bir mânâsı olamaz. Üstelik bu iki pasajda tasvîr edilen varlık

8 Husûsen Japonya'da, Şintoizm *an'anesine* göre, «kılıç aslı nümûne olan bir şimşekten (*un éclair archétype*) türemiştir ki, onun bir nüzûlü veyâ ondan bir cüz'dür (*l'hypostase*). (A.K. Coomaraswamy, aynı makale.) [Nedîm'in şu beytinde:

**Seyf-i meslûl-i celâdet ki düm-i şemşîrî
Zafere âb-ı bakaa fitneye berk-ı hirmen**

«seyf»in (kılıç) «zafere âb-ı hayat fitneye ise şimşek harmanı» olarak tavsîf edilmesi de düşünülmesi gereken bir husustur.] (Çev. notu)

9 *Apocalypse*, I, 16. Burada kutup sembolizmi (Büyük Ayı'nın yedi yıldızı veyâ hindû *an'anesinin* *sapta-riksha'sı*) ile güneş sembolizminin birleşmesi dikkati çekmektedir ki, kılıcın *an'anevî* mânâsında tekrar karşımıza çıkacaktır.

10 Burada bahis mevzûu olan «beyaz bir at üstüne binmiş kimse» hindû *an'anesindeki* *Kalki-avatâra*'dır.

11 A.g.e., XIX, 15.

Kelimetullah (olan Hz. İsa) (*le Verbe*) veyâ onun tecellilerinden biridir. Kılıcın iki yüzölçü olmasına gelince bu, sözün yaratıcı ve mahv edici iki kudretini temsil etmektedir*. Bu da bizi, yine *yıldırıma* götürür. Filhakika *yıldırım*, özü bakımından tek olduğu hâlde, zâhirde birbirine zıt, fakat gerçekte birbirini tamamlayıcı iki görünüş altında tecelli eden bir kuvveti de sembolize etmektedir. Bu iki görünüş kılıcın veyâ diğer benzer silahların¹² iki yüzölçüyle tasvîr edildikleri gibi, burada *yıldırımın* iki zıt ucuyla gösterilmiştir. Zâten bu sembolizm kâinat kuvvetlerinin tamâmı için geçerli olup, bunun söze tatbik edilmesi ancak husûsî bir durum meydana getirmektedir. Fakat, zâten Kelimetullah ve onun tazammun ettiği her şey hakkındaki *an'anevî* anlayış gereğince, bizzat bu husûsî durum mümkün olabilecek bütün diğer tatbikatı hey'et-i mecmûası içinde sembolize etmek maksadıyla kullanılabilir¹³.

* Yûnus Emre'nin «söz» redifli ilâhisinden alınmış şu dörtlük bu mânâ içinde değerlendirilebilir :

Söz ola kese savaşı
Söz ola bitire başı
Söz ola ağulu aş
Bal ile yağ ede bir söz

Bk. Yûnus Emre Divânı. sh. 78-79. (Hazırlayan: Fâruk Kadri Tirmurtaş, Tercüman 1001 Temel Eser) (Çev. notu)

12 Girit ve Ege mıntıkalarına âit çift balta sembolünü burada husûsen hatırlatmak isteriz. Baltanın husûsiyle yıldırımın bir sembolü olduğunu daha önce izah etmiştik. Şu halde balta yıldırımın tam bir muâdilidir. (Bk. *Symboles fondamentaux de la Science sacrée*, XXV. Bölüm.)

[Teberdir sûretâ gerçi veli bir berk-ı süzandır
Harâretten ağız açmış şehid intikam için

Bu beytin (Bk. *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, «Teber» maddesi) birinci mısırında : «Gerçi şeklen teberdir, fakat yakıcı bir şimşektir» denilerek «teber»in yâni baltanın «şimşek»e benzetilmesi her hâlde böyle bir mânâdan ileri gelmektedir.] (Çev. notu)

13 Yıldırımın çift kudreti ve diğer muâdil semboller, (husûsen «anahtarların kudreti») hakkında *La Grande Triade*, VI. Bölümde sergilediğimiz mütâlaalara bakınız.

Kılıç sâdece yıldırımla değil, aynı zamanda ok gibi, güneş şûalarıyla da sembolik olarak bir tutulmuştur. Biraz önce zikr ettiğimiz *Apocalypse*'den alınmış iki pasajdan birincisindeki ağzından kılıç çıkan kimsenin «güneş gibi parlak» şehreye sâhip olması keyfiyeti göze çarpacak şekilde bununla alâkalıdır. Bu münâsebet altında, *Python* yılanını oklarıyla öldüren *Apollon* ve *Vritra* ejderini (*dragon*) yıldırım ile öldüren *İndra* arasında bir mukâyese kurmak kolay olacaktır. İşâret ettiğimiz bu yakınlık, silahlar hakkındaki sembolizmin bu iki görünüşü arasındaki muâdelet husûsunda hiç bir şüpheye yer bırakmayacaktır. Netice itibâriyle bu iki görünüş bir tek ve aynı şeyin iki farklı ifâde tarzından ibârettir¹⁴. Diğer taraftan, sembolik silahların ekserisinin, bilhassa kılıç ve mızrak'ın sık sık «Kutb-i Âlem»in* sembolü olduğunu kaydetmek gerekir. Bu takdirde «güneş» sembolizmi değil, «kutup» sembolizmi bahis mevzûu olur. Fakat, her ne kadar bu iki görüş noktasını aslâ birbirine karıştırmamak gerekirse de, bununla berâber bu ikisi arasında, birinden diğerine «intikaller» (*transfers*) diye isimlendirebileceğimiz, bâzan bizzat kutbun bir «güneş şûası»yla¹⁵ aynileşmesi keyfiyeti gibi

14 *Apollon* ve *İndra*'nın silahları bahsinde yukarıda belirttiğimizle irtibatlı olarak şuna da işâret etmek isteriz ki, yıldırım gibi, güneş şûası da yerine göre diriltici ve öldürücü olarak telakkî edilmiştir.

* [*L'Axe du Monde*]: Lügât mânâsıyla «dünyânın mihveri» demektir. Mâlum olduğu üzere dünyâ mihverinin iki ucuna «kutup» denilmektedir. Fakat R. Guénon eserlerinde bunu, İslâm tasavvufundaki «kutup», «kutbu'l-aktâb» veyâ «kutbu'l-ekvân»ın karşılığı terim olarak kullanmaktadır. Tasavvufa göre «kutup» Hakk'ın yer-yüzündeki halifesidir. Her zamanda bir tâne bulunur. Âli ve süflî varlıklara hayat rûhunu yayan bu zattır. Feyz-i a'zam terâzisi onun kudreti elindedir. İnsânî kemâller dâiresinin mihver noktasıdır. Vücûdu, rûhânî ve cismânî âlemlerin devr ettiği yer olup zâhiriyle dış âlemi, bâtınıyla da bâtın âlemini idâreye memur edilmiş kâmil insandır. Bk. *Osmanlı Târih Deyim ve Terimleri Sözlüğü*, Kutb maddesi.] (Çev. notu)

15 Bu mes'ele üzerinde burada daha fazla durmamıza imkân olmamakla berâber, yine de bir misâl olarak, Uzak - Kuzey ülkeleri *Apollon*'u ile ilgili Yunan sembolizmi içinde iki görüş noktasının yakınlığını hatırlatmamız gerekmektedir.

durumlara imkân veren bâzı münâsebetler mevcuttur. Mihverle alâkalı (*axiale*) bu mânâ içinde, *yıldırımın* iki zıt ucu, mihverin iki ucu göz önünde bulundurulacak olursa, kutupların iki oluşuyla alâkalıdır. Hâlbuki iki yüzlü silahlarda, iki oluş bizzat mihverin mânâsında belirtilmiş iken, burada doğrudan doğruya kâinattaki kuvvetin birbirine zıt olan iki cereyanıyla alâkalıdır. Bu da, ayrıca *kadüse'nin* (*caducée*) iki yılanı gibi sembollerle temsil edilmiştir. Fakat bu iki cereyan bizzat karşılıklı olarak iki kutup ve iki yarımküre ¹⁶ ile irtibatla olduğundan, böylece âşık farklılıklarına rağmen, iki tasvirin öz mânâları bakımından gerçekte birleştikleri görülebilir ¹⁷.

Bu «mihver» sembolizmi bizi, hâricî ve derûnî mânâlarıyla «cihâd»ın gâyesi olarak telakkî edilen âhengi tesis fikrine götürür. Zîrâ mihver bütün zıtlıkların uzlaştığı veyâ yok olduğu yerdir; veyâ başka bir ifâdeyle, Uzak-Doğu *an'anesinin* «Değişmez Orta» (*Învariable Milieu*) ¹⁸ diye isimlendirdiği mükemmel denge mahallidir. Böylece, hakikatte en derin görüş noktasına tekâbül eden bu münâsebet altında kılıç, hemen göze çarpan mânâsıyla iktifâ edildiği takdirde zannedilebileceği gibi, sâdece vâsıtayı değil, aynı zamanda bizzat erişilecek gayeyi de temsil eder ve hem vâsıtayı hem de gayeyi kendi külli mânâsı içinde âdetâ bir terkip hâline getirir. Zâten biz burada, sâdece, bu mevzû hakkında daha başka pek çok geliştirmelere imkân verebilecek bir kaç açıklamayı bir araya getirdik. Fakat öyle zannediyoruz ki bu açıklamalar, bu hâliyle bile, ister İslâmiyet ister başka bir *an'ane* bahis mevzûu olsun, kılıca sâdece «maddî» bir mânâ atfetmek isteyenlerin hakikatten ne kadar uzak olduklarını kâfi derecede gösterecektir.

16 Bu hususta bakınız: **La Grande Triade**, V. Bölüm.

17 Bkz. **Symboles fondamentaux de la Science sacrée**, XXVI. Bölüm, **Les Armes Symboliques**.

18 Bir terâzînin mihverine göre dikey olarak yerleştirilen kılıcın temsil ettiği de budur. Temsilin bütünü ise adâletin sembolik sıfatlarını teşkil eder.

Ahmet Mithat Efendi'nin Önemli Bir Romanı :

MÜŞÂHEDÂT

Necat BİRİNCİ

Tanzimat sonrası Türk edebiyâtının en çok eser vermiş muharrirlerinden olan Ahmet Mithat Efendi'nin, Türk romanının önemli bir halkasını teşkil ettiğine inandığımız, ancak her nedense devrinde fazla akis uyandırmadığı gibi, bugüne kadar da üzerinde müstakil olarak ciddi şekilde durulmamış bir romanı vardır: *Müşâhedât*. Yazarının gerçek şahıs ve vak'alardan meydana geldiğini söylediği, azınlıklar arasında cereyan eden ve Beyoğlu hayâtını anlatan eser, birinci şahıs ağzı ile hikâye edilmesi itibâriyle de önemlidir. Romanın ismi, bu tarz hikâye edişle inandırıcı olmuştur.

Müşâhedât önce Tercümân-ı Hakikat gazetesinin 6 Teşrinisânî 1890-20 Mart 1891 târihleri arasındaki sayılarında tefrika hâlinde yayınlanmıştır. Eser tefrikanın bitişinden hemen sonra da kitap hâline getirilmiştir.

Röman Hakkında Bugüne Kadar Söylenenler

Müşâhedât, edebiyâtımızda, natüralizm anlayışına örnek olmak üzere kaleme alınmış bir roman olmasına rağmen, gerek edebiyat târihlerimiz ve gerekse Ahmet Mithat Efendi hakkında müstakil inceleme yapan araştırmacılarımız tarafından, dâima muharririnin diğer romanları paralelinde zikredilmiştir. Bunlar arasında eserin natüralizme örnek olarak yazıldığına temâs edenler çoğunlukta ise de, roman hakkında düşüncelerini söyleyen pek azdır. Son devir edebiyâtı hakkında yazılmış edebiyat târihlerinde, *Müşâhedât* hakkında yazılmış mütâlaaları incelersek şunları görürüz: *Mustafa Nihat Özön*'ün Edebiyat târihinde¹ *Müşâhedât*'tan «Ahmet Mithat Efendi»-

1 Mustafa Nihat Özön, Son Asır Türk Edebiyatı Târihi, İstanbul 1941, s. 199.

nin natüralizme örnek olarak yazdığı bir roman» diye bahsedilmektedir. Aynı muharrir edebiyat târihinden daha önce yazdığı, bir başka eserinde² bu romandan «Ahmet Mithat'ın Emile Zola çığırında, hakiki olmak iddiâsıyla yazdığı bir eser» şeklinde bahsettikten sonra, romanın kuruluşu hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar: «Geniş karihasının icâd ettiği birçok entrikalı vak'aları -kendi peşine düşüp de hâlleliyormuş gibi- sıralayıp duruyor. Muharrir bundan sonra romanın vak'asını kısaca özetler ve romandaki şahısların tasviri hakkında bir örnek olarak Abdullah Ağa'ya âit olan bölümü alır.³

Nihad Sâmî Banarlı Edebiyat târihinde Ahmet Mithat Efendi'nin Müşâhedât romanı ile naturalizme bir örnek vermek istediği hâlde romantizmden kurtulamadığını kaydeder. «Emile Zola vâdisinde yazabileceğini göstermek için kaleme aldığı Müşâhedât isimli eserinde, Şirket-i Hayriye vapurundaki müşâhedelerini ancak romantik bağlarla bir araya getirebilmiştir»⁴.

Yakın zamanda yapılan, Ahmet Mithat Efendi ile ilgili neşriyatta da, Müşâhedât üzerinde etraflı bir şekilde durulmadığını görüyoruz. Meselâ Mustafa Baydar, Mithat Efendi için tertib ettiği küçük kitabında eser hakkında şunları söyler. «Ahmet Mithat Efendi'nin Emile Zola çığırında realist olmak iddiasıyla yazdığı bir kitaptır. Bu eserde muharrir, matbaacılık hayatını, kahveciye varıncaya kadar anlatır. Ayrıca Beykoz'dan İstanbul'a sebze getiren bahçvanlar, Eminönü'ndeki alış veriş gibi bâzı sahneler romanda realist olarak tasvir edilmiştir»⁵. Cevdet Kudret romancı hakkındaki risâlesinde Müşâhedât'ı realist bir eser olarak göstermekle yetinir.⁶ Yine Cevdet Kudret başka bir eserinde Müşâhedât'tan bahsederken eserin «natüralist romana bir örnek olmak üzere kaleme alındığını» söyler ve romanın baş tarafındaki «kariin ile hasbi-

2 Türkçede Roman, İstanbul 1936, s. 300-302.

3 Müşâhedât, s. 246.

4 Resimli Türk Edebiyatı Târihi, İstanbul 1948, s. 282, Muharrir eserinin ikinci baskısında da aynı cümleleri tekrarlamıştır.

5 Ahmet Mithat Efendi, Hayâtı - San'atı - Eserleri, İstanbul 1954, s. 30.

6 Ahmet Mithat, Ankara 1962, s. 8.

hal» bölümünden Ahmet Mithat Efendi'nin natüralist roman hakkındaki görüşlerini ihtivâ eden parçaları alır. Daha sonra eserin kısa bir özetini verdiği gibi, romandaki en kuvvetli ve realist tasvir olan Eminönü ticârî hayâtını anlatan bölümü, tam olarak ıktibâs eder⁷. Kenan Akyüz eserin sâdece ismini zikreder⁸.

Müşâhedât romanı üzerinde kısmî bir çalışma da Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarındaki kadın tiplerini mezûniyet tezi olarak hazırlayan Nezihe Gökbender tarafından yapılmıştır⁹.

Ahmet Mithat Efendi hakkında yapılan araştırmalarda, Müşâhedât hakkında verilen hükümler, umûmiyetle muharririn kendi eseri hakkında verdiği hükmün bir tekrârı şeklindedir.

Edebiyat târihçilerimiz arasında Müşâhedât'a en önemli dikkat Ahmet Hamdi Tanpınar'dan gelir. Tanpınar edebiyat târihinde Müşâhedât için «Mithat Efendi bu romanını bildiğimiz gibi, beğenmediği Zola mesleğine karşı müşâhedeye dayanan yeni bir realizmin nümûnesi olsun diye yazmıştır» der. Tanpınar daha sonra romanın kısım kısım tamamlanan bir ders gibi kahramanlarıyla istişâre edilerek yazıldığına dikkati çeker. «Roman istikrâî bir ders misâli hep berâberce, bâzan kahramanlarıyla istişâre ederek, tıpkı Letâif- i Rivâyât'ın ilk cüzleri gibi, bütün âile tarafından ve gözümüzün önünde hazırlanır¹⁰. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu dikkati, romanın yazılış tarzını bize en açık şekilde gösterir.

Son olarak Müşâhedât, Doç. Dr. Orhan Okay tarafından, Ahmet Mithat Efendi'nin diğer eserleri ile birlikte, yazarının Batı medeniyeti karşısındaki tavrını belirten bölümleri itibâriyle ele alınmıştır¹¹.

7 Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, c. 1, İstanbul 1965, s. 47-52.

8 Yeni Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Türkoloji Dergisi, c. 11, sayı 1, Ankara 1969, s. 54.

9 Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında kadın tipleri, Tez nr. 404, İstanbul 1953, s. 86-96.

10 XIX. Asır Türk Edebiyatı Târihi, c. 1, 2. baskı, İstanbul 1956, s. 450.

11 Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi, Ankara 1975.

Romanın Yazılış Gāyesi

Müşâhedât, edebiyâtımızda önemli edebî münâkaşaların cereyan ettiği bir devrede, maksatlı olarak yazılmış bir romandır. Beşir Fuad'ın müdâfaa ettiği realizm ve natüralizm görüşüne karşı, Menemenlizâde Mehmet Tâhir'in romantizmi savunması şeklinde başlayan ve devâm eden bu münâkaşalara, Ahmet Mithat Efendi de yabancı kalmaz. Yazdığı makâlelerle realist roman hakkındaki görüşlerini mücerret olarak belirtmekle kalmayıp, bunları daha müşahhas bir hâlde gösterebilmek için «Müşâhedât»ı yazar. Ahmet Mithat Efendi, bu husûsu, romanın önsözünde «*Bu romanı kârîlerime tabîi romanlardan bir numûne olmak üzere takdîm ediyorum*». (s. 6) şeklinde izâh eder.

Beşir Fuad'ın getirdiği realizmin ilk örneğini, Müşâhedât'ın tefrika edildiği yıl olan 1890 yılında Nâbizâde Nâzım, Karabibik adlı uzun hikâyesiyle vermiştir. Bu muharrir eserini okuyucuya «hakikiyyun mesleğinde» yazılmış bir roman olarak takdîm eder. Fakat Ahmet Mithat Efendi ile Nâbizâde Nâzım'ın realizm anlayışları ve Emile Zola'yı kabûl ediş tarzları ayrı ayrıdır. Nâbizâde Nâzım realist ve naturalist yazarların, hâdiseleri insan noktainazarından tetkik ettiklerine ve insanlara istidadları oldukları işleri isnâd edip, onun dışına çıkmadıklarına inanır: «*Bu gibi romanların maksatları vukûât-ı beşeriyeyi ne gibi hissiyyât ve harekâta kâbil ise, ona o hissiyyât ve hâlâtı isnâd edip, işi hadd-i tabîisinden çıkarmamak, yâni müstaid olmadığı havassı insana isnâd eylememek isterler*»¹². Bu görüş, daha önce Beşir Fuad tarafından da işlenmiştir.

Ahmet Mithat Efendi ise, tabîi (natüralist) romancıların, hayatta sefâhat erbâbından başka hiç bir kimseyi görmediklerini söyler. «*Emile Zola ve rûfekâsı orada kokotlardan ve bunlara perestîş erbâbından ve bir de akşam yiyeceği olmadığı hâlde yine tembellikten vaz geçmeyerek, her nereden gelir ise gelsin, vелеvki karısının, kızının, hemşiresinin iffeti bahâsına hâsıl olsun, bir şişe şarap ve konyak veyâ rakı ile*

12 Nâbizâde Nâzım, Hikâyeler, Neşre hazırlayan, Aziz Beheç Serengil, Ankara 1961, s. 64.

o günlük taam intizârında bulunan erbâb-ı sefâhetten başka hemen kimseyi görmezler.» (s. 4)

Ahmet Mithat Efendi âlemi bu şekilde görmenin hakikatle ilgisi olmadığına, bunların sâdece hayâl olduğuna kânidir. «...birçok cihetlerinde fazilet dahî bulunan bir âlemi tamâmı tamâmına dâr-ı meâyib tarzında tasvîr etmek dahî hayaldir. Hakikatten, tabiatten büsbütün baîd bir hayâldir.» (s. 4)

Ahmet Mithat Efendi sefâhat âlemlerinde bir çok büyüklüklerin, faziletlerin varlığını gördüğünü söylediği gibi, bu büyüklük ve faziletleri sefâhat âlemlerinin yok edemediğine de inanır. Ona göre Emile Zola mektebinin en büyük eksikliği, insanı bu yönden görmeyişidir. «Emile Zola mektebinin bu maâliyi büsbütün zâyî hâlinde göstermesi, işte tabiatten de hakikatten de mübâadet-i külliyye addolunabilecek nakayıs-tandır.» (s. 4)

Ahmet Mithat Efendi, bu gösterilen yönden reddettiği Emile Zola mektebinin teknik tarzını, eserinde tatbik eder. Müşâhedât masa başında yazılmış bir roman değildir. O yavaş yavaş ve müşâhedelerin bir araya getirilmesiyle âdetâ okuyucunun gözü önünde meydana gelmiş bir eserdir. Muharrir «yazı yazmak için görmek ve duymak» lâzım geldiğine bilhassa işâret etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi, teknik yönden kabûl ettiği natüralizmin muhtevâsını, kendi inandığı şekilde değiştirerek, romanına tatbik etmiştir. O sefâhat âlemlerinde sürüne sürüne ölen bir kadının (Novart) yanında, faziletin en üstün örneğini veren bir genç kızı da (Siranuş) romanına soktuğu gibi, sefâlet âlemlerinin, insanın içinde olan fazilet menbâını kurutamadığını Ağavni ve Refet'in şahsında göstermiştir.

Muharrir romanda işlenen vak'aların yaşanılan hayattan alındığını önsözünde söyler «...âit olduğu zaman ve âleme göre tamâmı tamâmına tabii olduğunu kat'î olarak iddia edebilirim. Teşkil eylediği vak'ayı müşâhedât-ı yevmiyyedendir...» (s. 7). Ahmet Mithat Efendi romanının tabiiliğine en büyük delil olarak, kendisinin de romanın şahısları arasında oluşunu gösterir. «Kendimin de bu roman dâhilinde mevcûdiyetimi tabiiliğinin medâr-ı a'zamı addederim.» (6).

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Müşâhedât, müellifinin eserleri arasında herhangi bir roman değildir. Devrinin edebî hareketleriyle ilgili olan bu roman, Ahmet Mithat Efendi'nin kabûl ettiği realizm şeklinin bir örneğidir ve bunun için yazılmıştır.

Romanın Özeti

İstanbul'a gelmek için Beykoz'dan vapura binen *Ahmet Mithat Efendi*, girdiği kamarada, ikisi genç biri ihtiyar olmak üzere üç kadın görür. Bu kadınlardan genç olanlarının Fransızca olarak söyledikleri sözler, kafasında dâimâ yeni romanlar tasarlayan muharririn dikkatini çeker ve bu konuşmalar ona çoktan beri tasarladığı, fakat bir türlü yazamadığı tabii (natüralist) romanın, ayağına kadar geldiğini düşündürür.

Kadınlar bir «gaddar»dan ve onun iki «mağdûre»sinden bahsetmektedirler. Mağdûrelerden birisi, bu iki genç kadından esmer olanıdır. Kadınların konuşmaları arasında geçen bir isim de *Seyyid Mehmet Nûman*'dir. Bu adam hem bahsedilen gaddara, hem de onun mağdûresi olan genç kadına son derece iyilikte bulunmuş, âdetâ babalık etmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, bu anlatılanlar arasında bir münâsebet kurmağa çalışırken, esmer kadın yerinden kalkar ve vapurun arka tarafında oturan şık bir adama doğru gider. Adamın suratına bir kaç tokat indirdikten sonra, bir şey olmamış gibi yerine döner.

Bu âni hareket üzerine *Ahmet Mithat Efendi*, işin aslını anlayabilmek için kadınlarla konuşmaya karar verirse de bunu vapurda gerçekleştiremez. Köprü'de vapurdan indikten sonra, kadınları tâkib eder ve onların ardında olarak Beyoğlu'nun bir arka sokağına kadar gider. Kadınların girdiği evin kapıcısı ile, onlara «kartvizitini» göndererek görüşme isteğinde bulunur. Eserlerinden dolayı kendisini tanıyan esmer kadın, bu görüşme talebini kabûl eder.

İlk önce edebî sâhada başlayan görüşme, yavaş yavaş kadının başından geçen mâcerâyâ doğru gelişir. Bu arada muharrir, kadının ermeni ve adının da *Sıranuş* olduğunu öğrenmiştir.

O geceyi «birâder»i Cevdet'in evinde geçiren *Ahmet Mithat Efendi*, ertesi gün erkenden *Sıranuş*'u ziyârete gider ve bir gün önce kararlaştırdıkları gibi kadının mâcerâsını dinler.

Dinlediği bu hikâyeyi tahkike ve daha da derinleştirebilmeye yardımcı olabilecek olan *Refet* isimli bir tâcir çırağı ile de görüşebileceğini öğrenen *Ahmet Mithat Efendi*, oradan ayrılırken artık *Siranuş*'la dost olmuşlardır.

Ahmet Mithat bu tâcir çırağını Eminönü'ndeki hâlde bulur, *Siranuş*'un adını vermeden, ondan dinlediği hikâyeyi anlatır. Anlatılanları doğrulayan *Refet*, eksik gördüğü tarafları tamamlamak için *Ahmet Mithat*'ı, emrinde çalıştığı *Seyyid Mehmet Nûman*'ın mağazasına dâvet eder.

Ertesi gün mağazaya giden *Ahmet Mithat Efendi*, *Refet*'le bu hikâye husûsunda tekrar görüşür. *Refet* ona, istediği takdirde kendisini bu mâcerânın kahramanı ile görüştürebileceğini söyler. Esâsen *Siranuş*'la daha önce görüşmüş olan muharrir zor durumda kalmıştır. *Ahmet Mithat Efendi* *Siranuş*'a durumu bildirir. Bu görüşme ânında hiç tanışmamış gibi davranacaklardır. Bu arada *Mithat Efendi* *Refet*'le, *Siranuş*'un arkadaşı *Ağavni* arasındaki aşk mâcerâsını da öğrenir.

Ertesi akşam *Ahmet Mithat Efendi* ile *Refet* berâberce Beyoğlu'na çıkarlar. *Ağavni*'nin dâiresinde yapılan toplantıda *Ahmet Mithat Efendi*, *Refet* tarafından, ilk defâ karşılaşıyorlarmış gibi kadınlara takdim edilir. Fakat muharrir, *Refet*'le aralarında başlayan dostluğun ciddiliğini düşünerek, ta vapurdan itibâren geçen olayları anlatır.

Bu görüşmede *Siranuş*'un mâcerâsının eksik olan kısımlarını tamamlayan muharrir, hikâyenin tam olabilmesi için *Ağavni*'nin de hayâtını bilmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine ikinci kadının başından geçenler de anlatılır.

İki kadının mâcerâsını dinleyen *Ahmet Mithat Efendi*, duyduklarını hikâye hâline getirebilmek için birkaç gün Beykoz'a çekilir. İstanbul'a inince *Refet*'le birlikte kadınların ziyâretine giderler. Muharrir yazdığı hikâyeyi kadınlara okur. Bu *Ağavni*'nin, babasından başlayarak bu güne kadar geçen hayâtıdır :

«Bir İtalyan olan *Antuvan Kolaryo*, katolik ermenilerden *Novart* adlı güzel bir kızla evlenir. Ancak evlendiği kızın daha önce bir başkasından hamile kalmış olduğunu öğrenen genç adam, dinî inançlarından dolayı karısından ayrılamaz. Fakat aynı çatı altında ayrı ayrı kendi hayatlarını yaşarlar.

Novart ilk çocuğunun (*Karnik*) doğumundan sonra da uslanmaz ve yine başkasından hâmile kalarak bir kız (*Takuhi*) dünyâya getirir. Bu ikinci çocuğun dünyâya gelişi *Kolaryo*'yu iyice çileden çıkarır. Evden ayrılarak metresi *Maryam* ile berâber yaşamaya başlar. *Kolaryo*'nun *Maryam*'dan bir kız çocuğu dünyâya gelir. *Kolaryo* öldükten sonra serveti *Maryam* ile *Novart* arasında bölüşülür.

Kolaryo'nun ölümünden sonra *Maryam* kızını bir râhibe okuluna verir ve kendisi de Hasköy'e taşınarak ömrünü mâtem içinde geçirmeye başlar.

Kızı on iki yaşında iken *Maryam* ölür. On altı yaşına kadar râhibe okulunda kalan kız, bu yaştan sonra madam C...'nin pansiyonunda tahsiline devâm eder. İtalyan kañçilyaryası tarafından rüştü tasdik edildikten sonra okuldan ayrılır ve sefâhat âlemine dalar.»

Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı hikâye burada bitmiştir. Ancak *Ağavni*, *Novart*'ın ve iki çocuğunun âkıbetini anlatarak hikâyeyi tamamlar.

Novart yaşadığı sefihâne hayatta, yavaş yavaş yıpranarak hem güzelliğini hem de sıhhatini kaybeder. Çok geçmeden de ölür. Oğlu *Karnik* ise *Seyyid Mehmed Nûman*'ın himâyesine verilir. *Karnik* bu tüccarın yanında büyür.

Ağavni, *Karnik* ile sefâhat âlemlerinde tanışmıştır. *Karnik*, *Ağavni*'nin paraca yardımını sağlamak için onu sık sık ziyâret etmektedir. Bu ziyâretler esnâsında, *Ağavni* ile arkadaşlık eden *Siranuş* ile tanışır ve aralarında evlenme karârına kadar varan bir münâsebet kurulur.

Novart'ın kızı *Takuhi*'ye gelince, o da annesi gibi, Beyoğlu'nun bu sefih hayâtı içinde sürünerek can vermiştir.

Ahmet Mithat Efendi, adını ilk defâ vapurda duyduğu ve daha sonra *Refet*'ten olduğu gibi *Siranuş*'tan da birçok defâ bahsini işittiği *Seyyid Mehmed Nûman* ile görüşmek ister. Esâsen *Seyyid Mehmet Nûman*, muharriri, eserleri ile tanınmaktadır.

Seyyid Mehmet Nûman ile görüşmeyi sıklaştıran *Ahmet Mithat*, bir taraftan bu başarılı iş adamının iktisâdî fikirlerinden faydalanır, diğer yandan da hikâyesi için, mâzisi hakkında birçok şey öğrenir.

Seyyid Mehmet Nûman birçok kere evlenmiş, birkaç çocuğu dünyâya gelmiş fakat, bunlardan ancak *Feride* adında tek bir kızı yaşamıştır. Hastalıklı bir genç kız olan *Feride* ile, *Seyyid*'in yanında çalışan *Karnik*, müslüman olmayı da göze alarak evlenmek istemektedir. Fakat *Seyyid*, işin aslının servetine konmak olduğunu bildiği için, böyle bir evliliğe râzı olmaz. Üstelik *Karnik*'in *Siranuş*'la olan ilgisini de bilmektedir.

Seyyid Mehmet Nûman, yanında büyüyen *Karnik*'e *Siranuş*'la evlenebilmesi için külliyetli miktarda para verir. Bütün düğün hazırlıkları yapılır. Nikâh günü ise, *Karnik*, *Seyyid Mehmet Nûman*'ın verdikleri ile birlikte *Siranuş*'un tek serveti olan bütün parasını alarak, başka bir kadınla Avrupa'ya kaçar. Elindeki serveti kaybeden *Siranuş* zor durumda kalmıştır. *Seyyid Mehmed Nûman*, *Siranuş*'un bu duruma düşmesine kendisinin sebep olduğunu düşünerek, parasız kalan genç kıza belli bir maaş bağlar ve ayrıca *Ağavni*'nin bulunduğu eve taşınmasını da temin eder. O günden beri *Siranuş*'la *Ağavni*, aynı evin iki ayrı dâiresinde oturmaktadırlar.

Seyyid Mehmet Nûman, himâyesinde olan bu kızın, olur olmaz kimselerle görüşmesine müsâade etmediği gibi, kendisi de onu tanımamaktadır.

Ahmed Midhat Efendi'nin *Siranuş* ile vukû bulan görüşmelerini haber alan *Seyyid*, bu hususta muharrirden bilgi ister. İşin mâhiyetini öğrenince, kendisi de buna ilgi duyar ve hattâ yazılan hikâyeyi okumak istediğini söylediği gibi, hikâyenin temize çekilmesi işini de üzerine alır.

Siranuş'a âit hikâyeye son şeklini vermek için *Ahmed Midhat Efendi* tekrar *Beyoğlu*'na gider ve hikâyeyi sergüzeşt sâhibine okur :

«*Beyoğlu*'nda, Süryani kilisesinin zangocu, bir sabah kilise kapısında yeni doğmuş bir çocuk bulur. Zangoç, nur topu gibi bir kız olan bu çocuğu *Sadıku'l Uyûni* adlı bir tüccarın evine teslim eder.

Ertesi gece, bebeği aramaya gelen bir Tunus Zâbiti, zangoç ile birlikte *Sadıku'l Uyûni*'nin evine gider ve çocuğu, babası olmak sıfatıyla oradan alarak, annesine teslim eder. Bu kadın, Tunuslunun metresi olan bir ermenidir.

Tunus ve İstanbul arasında sefer yapan bir geminin suvâ-

risi olan bu zâbit, aradan beş sene geçtikten sonra vefât eder. Servetini metresi ile kızına bıraktığı gibi, ayrıca yirmibir yaşına gelince kızı *Siranuş*'a verilmek üzere ermeni patrikhânesine bir de zarf bırakmıştır.

Tunuslunun vefâtından iki sene sonra, *Siranuş*'un annesi de ölür.

Siranuş, bulunduğu okulda ondört yaşına kadar kalır. Bundan sonra patrikhâne tavassutu ile, *Ağavni*'nin bulunduğu madam C... 'nin pansiyonuna gider. *Siranuş*, *Ağavni*'yi burada tanır.

Siranuş, bu okulda üç sene kaldıktan sonra, patrikhânenin delâleti ile *Varton Dudu* ve *Boğus Ağa*'nın evine yerleştirilir. Artık *Varton Dudu*'nun himâyesinde yaşamaya başlayan *Siranuş*, bir yandan dikiş diker ve diğer yandan da mahalledeki kızlardan istiyenlere ders verir. Arada bir *Ağavni* ile de görüşür.

Bu arada *Ağavni*'yi ziyâretleri sırasında gördüğü ve tanıştığı *Karnik*'le kurduğu münâsebetini, hiç bir taşkınlık yapmadan evlenme karârı verme derecesine kadar ilerletir. Fakat *Karnik*'in ne şekil bir insan olduğu daha sonra anlaşılacaktır.»

Hikâyenin okunmasından sonra, *Siranuş*, *Ahmed Midhat Efendi*'ye hiç bir arkadaşının bilmediği bir durum olarak vapurda dövdüğü adamın, *Karnik* aracılığı ile kendisini metres edinmek isteyen bir ermeni olduğunu söyler.

Bu ziyâretinde, *Ahmed Midhat Efendi*, *Siranuş*'tan, *Seyyid*'in kızı *Feride*'nin *Refet*'i sevdiğini öğrenir. *Siranuş*'a bu haberi, bâzı işler için *Seyyid*'in evine giden *Varton Dudu* getirmiştir. *Refet* ise bu sevdâdan habersizdir.

Ahmed Midhat Efendi durumu *Refet*'e anlatırsa da *Refet* bu sevdâya karşılık veremeyeceğini söyler. Fakat *Feride* önündeki bütün engelleri bertaraf etmeye karardır. *Refet*'e, sevgisini ifâde eden bir mektup gönderir. Fakat *Refet*'in Bursa'da oluşundan dolayı mektup *Ahmed Midhat Efendi*'nin eline geçer. Durum endişe vericidir.

Nihâyet korkulan netice kendisini gösterir; *Refet*, *Ağavni* ve *Siranuş* gezmeğe çıktıkları bir gün, Köprü'den vapura binerlerken *Ağavni* bir yahudi ile birlikte denize düşer ve ikisi de boğulur. *Ahmed Midhat Efendi*, yaptığı araştırmalarla *Ağavni* ile boğulan adamın, *Feride*'nin kiraladığı bir yahudi oldu-

ğunu tespit eder. Boğulma hâdisesinin kaza değil, bir cinâyet olduğunu anlarsa da, bundan kimseye bahsetmez.

Ağavni'nin ölümünden sonra *Siranuş* artık o evde kalmaz, yeniden *Varton Dudu*'nun yanına taşınır. Bu kadar yakınlıktan sonra baba yerine kabûl ettiği *Ahmed Midhat Efendi*'nin delâleti ile zengin bir müslüman âilenin çocuklarına ders vermeğe başlar. *Ahmed Midhat Efendi*'den sâdece mânevî destek alan *Siranuş*, kendi hayâtını kendisi kazanmağa başlar.

Ağavni'nin ölümü, *Refet*'i de iyice perişan etmiştir. *Feride* de vicdan azâbının pençesinde, yatağa düşer. Aradan çok geçmeden ölür.

Seyyid'i yıkan bu ölüm, onun ticâret hayâtından çekilmesi-na sebep olur.

Bu sırada *Ahmed Midhat Efendi*, bir Fransız gazetesinde *Karnik*'in mâcerâsını ve âkıbetini okur. *Karnik* önce Viyana'da sonra Paris'te işlediği cinâyetler üzerine yakalanmış ve mahkeme, idâmına karar vermiştir.

Ticâret hayâtını bırakan *Seyyid Mehmed Nûman*'ın bâzı hesap kapatma işlerine yardım eden *Ahmed Midhat Efendi*'nin, evrak arasında bulduğu bir zarf *Siranuş*'un hayâtında yeni bir devre açar. Tunuslu zâbitin *Siranuş*'a verilmek üzere ermeni patrikhânesine bıraktığı zarfı oradan almaya bu vesika imkân verecektir.

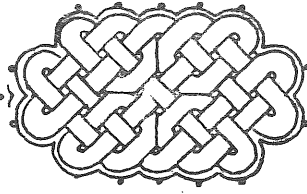
Bu zarfın bulunmasıyla *Seyyid Mehmed Nûman*'ın, Tunuslu zâbitin arkadaşı olduğu ve *Siranuş*'u bu arkadaşlıktan dolayı himâye ettiği anlaşılır.

Ahmet Mithat Efendi, ermeni patrikhânesinden *Siranuş*'a âit olan zarfı alır. Bu zarftan Tunuslunun yağlı boya bir resmi ile *Siranuş*'a bir mektup çıkar. Tunuslu bu mektubunda *Siranuş*'u İslâmiyete dâvet etmektedir. Ancak bu hususta zorlayıcı bir ifâde kullanmaz, karârında kızı serbest bırakır.

Seyyid Mehmet Nûman Medine'ye yerleşmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Onun ayrılışından sonra *Refet*'le *Siranuş* evlenirler. Bu arada *Siranuş* da müslüman olmuştur.

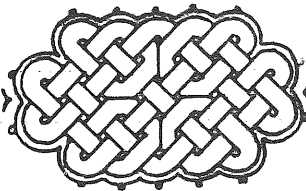
Düğünden bir buçuk sene sonra, bir iş için Mısır'a giden *Refet*, oradan *Ahmet Mithat Efendi*'ye yazdığı bir mektupta *Seyyid Mehmet Nûman*'ın vefât ettiğini bildirir.

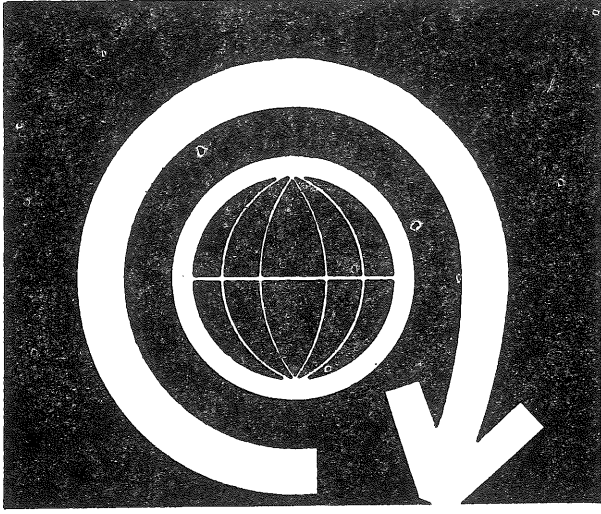
— Devâmı gelecek sayımızda —

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK

her şeyi ile özel

kalitesi, ambalajı,
mutfağınızdaki yeri ile...

SİNANGİL UNLARI İLE YAPILAN HAMUR İŞLERİNİN DE
ÖZEL BİR TADI, ÖZEL BİR GÖRÜNTÜSÜ VARDIR.

SİNANGİL UNLARI

Adres : Büyükdere Cad. Fargo Han 147/3
Zincirlikuyu - İstanbul
P.K. : 56 Levent - İstanbul
telefon : 66 84 50 (5 hat) - 66 33 52
telgraf : Muzafsın - Levent / İstanbul
teleks : 23652 Siho Tr - 23617 Trsm Tr.

MODERN
GRAPHİK

ULU mabaa
Etilen
teff:16957

AKYILDIZ
İPLİK BOYA VE HAYLU FABRİKALARI

HÜSEYİN KANALICI

SATIŞ: Köföncüler Çarşısı No. 14 Tel. 13 516

SATIŞ: Eski Bakırcılar Kapalı Çarşısı No. 54

BOYA FAB : Yunuseli Köyü Tel. 40

HAYLUFAB: Cezaevi altı Nalbant Sokak No. 9

Tel. 14 991—26 165 BURSA

Millî Kültür ve İrfânımıza Hizmet Eden Müesseselere Şükranlarını Sunar.